ئەکادیمیای کوردی
KURDISH ACADEMY

گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی

ژمارە ٦٤ – ٢٠٢٥
گۆڤارێکی زانستیی وەرزییە

سەرۆکی ئەکادیمیای کوردی و خاوەنی ئیمتیازی گۆڤار
حەمەسەعید حەسەن

سەرنووسەر
پ. د. موحسین ئەحمەد عومەر

بەڕێوەبەری نووسین
د. پەخشان فەهمی فەرحۆ

دەستەی نووسەران:
پ. د. قەیس کاکل تۆفیق
پ. د. بەختیار سەجادی
پ. د. فەرهاد قادر کەریم
پ. ی. د. ئەحمەد موحەممەد مام عوسمان
پ. ی. د. عەبدولواحید ئیدریس شەریف
پ. ی. د. نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد
د. لەزگین عەبدولڕەحمان ئەحمەد

دەستەی ڕاوێژکاران:
پ. هـ د. میشێل ایزەنبێرگ
پ. د. مارتن ڤان برونسن
پ. د. جەلیلی جەلیل
پ. د. ساڵح ئاکین
پ. د. جەعفەر شێخولئیسلامی
پ. د. عەبدولڕەحمان ئەداک
پ. هـ د. هاشم ئەحمەدزادە

هەولێر/ شەقامی هەڵەبجە
ISSN: 2520- 4106
Web: journal.ka.gov.krd

گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، گۆڤارێکی زانستیی وەرزییە، لەلایەن ئەکادیمیای کوردییەوە دەردەکرێت و بایەخ بە توێژینەوەی کوردی لە بوارەکانی زمان، ئەدەب، دیرۆک، جوگرافیا و کولتووریی کوردی دەدات.
گۆڤارەکە توێژینەوەکان بە زمانەکانی کوردی، عەرەبی و ئینگلیزی بڵاو دەکاتەوە و یەکەم ژمارەی لە ساڵی ٢٠٠٢دا بڵاو بووەتەوە.
ئەم گۆڤارە لەلایەن وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستیی حکوومەتی هەرێمی کوردستانەوە، بۆ بەرزکردنەوەی پلەی زانستی باوەڕپێکراوە.

* ڕێکخەری کاروباری گۆڤار: ئیمان نەجات ئاغۆک
* دیزاین: هەرێم عوسمان
* ماڵپەڕی گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی:
Web: journal.ka.gov.krd
* ئیمێڵ: journal@ka.gov.krd
* مۆبایل: 009647508375575

وەرگرتن:٢٠٢٥/٥/٢٨
پەسەندکردن:٢٠٢٥/٨/٤

بەراوردییەکا شوناسەییا سروشت وگوندایەتیێ ژلایێ سەقا وجهێن ئاکنجیبوونێ، دناڤبەرا ڕۆمانێن (گوند) و (تحت ظلال النخيل)دا

کاروان رشید حسن
فاکولتیا زانستێن مرۆڤایەتی - پشکا زمانێ کوردی
زانکۆیا زاخۆ
karwandoskyy@gmail.com

پ.د.ابوعبیده عبدالله ذیاب
فاکولتیا زانستێن مرۆڤایەتی - پشکا زمانێ کوردی
زانکۆیا دهۆک
Abuoobaida.a.dheyab@uod.ac

پوختە

شوناس وەکو بابەتەکێ گرنگ ژچەندین سالوخەت وتایبەتمەندیان پێک دهێت، کو دبنە ئەگەرێ ژێک جوداکرنا کەسایەتی وملەتێن ژێک جودا، هەر ملەتەکی هندەک تایبەتمەندیی هەنە دبنە شوناسەکا تایبەت بۆ وی جودا ژملەتێن دیتر. دڤێ ڤەکولینێدا بەراوردی دناڤبەرا سەقا و جهێن ئاکنجیبوونێ، وەکو تایبەتمەندیی و شوناسەکا تایبەت بۆ دوو نەتەوێن ژێک جیاواز هاتییە ئەنجامدان. لەوڕا دڤەکولینێدا بزاڤ هاتییە کرن کا ئایا سەقا وجهـ و شێوازێن ئاڤەدانکرنێ چەوا دبنە شوناسەیەکا تایبەت بۆ دوو ملەتان؟ هەروەسا ئەو چ فاکتەرێن سەرەکینە بووینە ئەگەر کو سەقا وجهێن ئاکنجیبوونێ شوناسەکا تایبەت بدەنە وان دەڤەران؟ پێکهاتا ڤێ ڤەکولینێ ژپێشەکییەکێ ودوو پشکان پێک دهێت. دپشکا ئێکێدا سەقایێ باشورێ کوردستان و دەڤەرا ئەهواران ل باشورێ عیراقێ هاتینە ڕوونکرن زێدەباری دیارکرنا ڕەنگڤەدانا سەقای دڕۆمانانێن [گوند] و[تحت ظلال النخيل] دا. دپشکا دووێدا جهێن ئاکنجیبوون و شێوازێن ئاڤەدانیێ ل هەردوو دەڤەران هاتینە باس کرن. دگەل ڕەنگڤەدانا وان دهەردوو ڕۆماناندا. ول داویێ ڤەکولین ب کومەکا ئەنجام ولیستا ژێدەران و پوختەیا ڤەکولینێ ب چەند زمانێن جیاواز ب دووماهیک دهێت.

پەیڤێن کلیلی: شوناس، گوند، سەقا، جهێن ئاکنجیبوونێ، کەرستێن ئاڤەدانکرنێ.

پێشـەکی

شوناسەیا گوندایەتیێ دڕۆمانێدا وەکو بابەتەکێ گرنگ و دەولەمەندێ ئەدەبی دهێتە دیتن. ب وێ رادەی ژیانا گوندنشینی و ئەو کاریگەرییێن ل سەر کارکتەران و پێکهاتا کەلتووری و جڤاکی وێنە دکەت. گەلەک جاران شوناسەیا گوندایەتیێ ب داب ونەریتانڤە گرێدایە وپەیوەندییەکا ب هێز دگەل عەرد وسروشتی و کارلێککرن دگەل ناڤخۆیا جڤاکی هەیە. ئەڤ ڤەکولینە تیشکێ دئێخیتە سەر وێ چەندێ کا سەقا وشێوازێن ئاڤەدانکرنێ ل باشورێ کوردستانێ و دەڤەرا ئەهواران بووینە تایبەتمەندیی و شوناسە بۆ ڤان دەڤەران؟ و چەوا سەقا وجهـ وشێوازێن ئاڤەدانیی دبنە شوناسەیەکا تایبەت بۆ دوو دەڤەرێن جیاواز؟

سەقا وجهـ وشـێوازێن ئاڤەدانکرنێ ژبەر کاریگەریا کومەکا فاکتەرێن توپوگرافی وسروشتی وەکو شوناسەیەکا تایبەت گرنگیا خۆ بۆ هەر ملەتەکی جیاواز ژملەتێن دیتر هەیە. لەورا دڤێ بیاڤێدا جوگرافیا باشورێ کوردستانێ شوناسەکا تایـبـەت هـەیـە. وپێدڤییە گرنگی ب ڤـی بابەتی بهێتەدان, چونکە شوناسە هەبوون و مێژوو و داب ونەریتێن تایبەتێن ملەتان نیشانددەت. دڤێ ڤەکولینێدا مە ڤیایە جیاوازیێ بێخینە ڤان لایەنان دناڤبەرا باشورێ کوردستانێ ودەڤەرا ئەهوارانـدا. شوناس وەکو بابەتەکێ گرنگ وسەردەمانە دناڤا بیاڤێن ئەدەبیدا بوویە جهێ ناکوکی وگەنگەشێ. ب تایبەتی دناڤا ڕۆمانێدا. ئارامانج ژئەنجامدانا ڤێ ڤەکولینێ بزاڤەکە بۆ هندێ بدەینە دیارکرن کو سەقا وجهـ وشێوازێن ئاڤەدانیێ چەوا دشێن ببنە شوناسەکا تایبەت بۆ هەر دەڤەرەکێ، ب تایبەتی دناڤبەرا باشورێ کوردستانێ ودەڤەرا ئەهوارانـدا. هەرچەندە سنورێ ڤێ ڤەکولینێ دچارچووڤێ وەلاتێ عیراقێدا هاتییە ئەنجامدان. لێ ل گورێ قوتابخانا بـەراوردکـاریـا فەرەنسی ئـەڤ توێژینە دناڤبەرا ڕۆمانێن دوو نەتەوە وزمانێن ژێک جودا(کورد-عـەرەب)دا هاتییە ئەنجامدان. زێدەباری جیاوازیا زمانی دناڤبەرا هەرێما کوردستانێ وباشورێ عیراقێ ژلایێ جوگرافیژیڤە دوو دەڤەرێن جیاوازن. ودڤان ڕۆماناندا بەراوردی دناڤبەرا سەقا وشێوازێن ئاڤەدانیێ وەکو شوناسەیەک بۆ دوو نەتەوێن ژێک جودا هاتییە ئەنجامدان. دڤێ ڤەکولینێدا برێکا میتودا بکارهاتی، ڕێبازا وەسفی شیکاری بەراوردکاریا شوناسەیا گوند و سروشتی، بـزاڤ هاتییەکرن بەراوردییا هەردوو ڕۆمانێن [گوند] و[تحت ظلال النخيل] ژلایێ پێشاندانا پەیوەندیا دناڤبەرا مرۆڤ و گوند و سروشتیدا وەک سەقا و جهـ وژینگەهـ و گوندایەتیێ دهـەردوو ڕۆمـانـانـدا دیاربکـەت. زێدەباری پێشـەکیێ ل دەسپێکێ ولیستا ژێدەر و ئەنجامان ل داویی، ئەڤ ڤەکولینە ژدوو پشکان پێک دهێت. دپشکا ئێکێدا بەحس ل سەقایێ باشورێ کوردستانێ ب گشتی ودەڤەرا گوندێ سوارێ دگەل دەڤـەرا ئەهواران ل باشورێ عیراقێ ورەنگڤەدانا وان درۆمانێن[گوند]و[تحت ظلال النخيل]دا هاتییە کرن. دپشکا دوویێدا شێوازێن ئاڤەدانیا خانی وجهێن نیشتەجێبوونێ هاتینە بەرچاڤکرن و ڕەنگڤەدانا وان دهەردوو ڕۆماناندا.

پێشینەی توێژینەوە:

ل گورێ دیڤچوونا مە بۆ بابەتێ بەراوردیا شوناسەیی دناڤ ئەدەبیاتا کوردیدا ب ڕێژەکا کێم گرنگی ب ڤی بابەتی هاتییەدان، ژلایێ ڤەکولینێن ئەدەبیڤە وئـەو ڤەکولینێن دەربـارەی ڤی بابەتی هاتینە ئەنجامدان ب شێوەیەکێ تیروتەسەل باس ل بەراوردیا شوناسەیی نەهاتییەکرن. ئانکو بەشەک

یان تەوەرەک دناڤ پەرتووک وڤەکولینێن پێشتردا بۆ بابەتێ شوناسەیێ هاتییە تەرخانکرن. نەک هەمی ڤەکولین ل ژێر ناڤێ بەراوردیا شوناسەیی هاتییە ئەنجامدان. مینا پەرتووکا[شوناسی عیراق ململانێ نەتەویی ومەزهەبییەکان] ژلایێ شێرکۆ کرمانج ل ساڵا ٢٠١٧ هاتییە بەلاڤکرن. ئەڤ بەرهەمە دچیتە دچارچووڤێ زانستێ کومەلناسییدا وتارادەیەکێ گرێدان ب ئەدەبیاتاڤە نینە.هەروەسا ماستەرنامەیا ب ناڤێ[ئەزموونی شیعری کوردی ڕۆژهەلاتی کوردستان کرمانجی ناوەڕاست ١٩٨٠-٢٠١٤]ژلایێ گوڵەباخ حوسێن ئەحمەد هاتییە نڤیسین. ئەڤ توێژینەژێ تا ڕادەکی باس ل شوناسێ هاتییەکرن لێ ب گشتی پەیوەندی ب شعرێڤە هەیە. ژبەر ڤێ چەندێ جیاواز ژڤان بەرهەمان دێ بزاڤێ کەین پتر رووناهیێ بێخینە سەر بەراوردییا شوناسەیی درۆمانێن {گوند} و{تحت ظلال النخيل}ژلایێ سەقا وجهـ وکەرستێن ئاڤەدانیێ وەکو بابەتەکێ ئەدەبی دناڤبەرا نەتەوێن کورد وعەرەب دچارچووڤێ وەلاتێ عیراقێدا.

١-سەقا:

١-١-سەقایێ هەرێما کوردستانێ:

سەقا ب هەمی ڕەگەزێن خۆڤە ژوان فاکتەرێن گرنگ دهێنە هژماتن، یێن کاریگەریا ڕاستەوخۆ ل سەر ڕوییێ عەردی ل هەر جهەکی ب شێوەیەکێ جیاوازتر دکەت. لەوڕا ب ئەگەرێ هەبوونا بەرزی ونزمیێ وەکو فاکتەرەکێ ب هێز دجوگرافیا کوردستانێدا، سەقایێ باشورێ کوردستانێ ژدەڤەرەکێ بۆ ئێکا دی جیاوازە. ژبەرکو بلنداهیێن کوردستانێ ئەو فاکتەرێن جوگرافینە، یێن کارتێکرنێ دکەنە سەر ڕەگەزێن سەقای. سەرەرای وێ چەندێ ((هەرێمی کوردستانی عێراق ناوچەیەکی زۆر بەرفراوان نییە و کەوتۆتە نێوانی زیاتر لە سێ بازنەی پانییەوە، هەتا هەرێم یان وەلاتێک فراوانتربێت و ژمارەیەکی زۆرتری بازنەی پانی بگرێتەوە، سیستەمی جیاوازی ئاووهەوای لێ بەدیدەکرێت)) (امین٢٠١٤: ٨٢-٨٣). ڤێرێ دشێین بێژین کوردستان وەکو دەڤەرەکا جوگرافی ((دەکەوێتە نێوان هێڵی پانی[٣٩،٤٠] هەتاکو[٦١،٣٠] ئاو وهەوای ئەم ناوچە جوگرافییە لەنیوان بیابانی گەرم وئاوهەوای دەریای ناوەڕاست دایە، بەڵام لەگەل ئەوەشدا جیاوازی لەنێوان نێوچەکانی کوردستاندا هەیە، بەتایبەتی لەپلەی گەرما وبارستایی باران وجۆرە بارینەکانی دیکەدا)) (غەفور٢٠٠٥: ٤٥-٤٦) سەرەرای هەمەڕەنگیا دەڤەرێن سەقای ل کوردستانێ. بەلێ ئەو جیاوازییە گەلەک دمەزن نینن. پلێن گەرمێ) ل دەڤەرێن مام ناوەند دگەهنە[٢١-٤٠]پلەیان، و ل دەڤەرێن نزم سەقایێ نیمچە بیابانی هەیە دناڤبەرا[٣٧-٤٨] پلەیاندایە، ول دەڤەرێن چیایێن بلند دهێنە خوار بۆ[١٥-٢٠]پلەیان ل ژێر سفرێ، وهندەک جاران دگەهنە[٣٠-٣٥] ل ژێر سفرێ)(علي٢٠٠٨:٢٠). لەوڕا ژبەر جوداهیا بەرزی ونزمیێ ژئاستێ دەریا ودویر ونێزیکیێ ژهێلێن یەکسانیێ، تێکڕاییا پلێن گەرما ساڵانە ل هەمی دەڤەرێن کوردستانێ وەکی ئێک نینە.

ئەڤا مە گوتی دبیتە ئەگەرێ سەرەکی کو ((کوردستانی عیراق لەبارەی جوگرافیای فیزیاوی وئاو وهەواوە، دەکرێتە سێ بەشی سەرەکی، ئەوانیش لە[پێدەشدەت، گرد، چیا]پێک دێن)) (ژێگیل ١٩٩٩:٢٠). هەر دەڤەرەک ژڤانژێ تایبەتمەندی وجیاوازی خۆ هەیە. دوەرزێ زفستانێدا ل زۆربەیا دەڤەرێن کوردستانێ ب تایبەتی ل دەڤەرێن چیایی سەقا ساردبیت (پلێن گەرمێ ل چاڤ دەڤەرێن مام ناوەند نزم دبن وبەلگەژێ داپوشینا بەردەوام یا

کوپیتکا چیایێن دەڤەرێیە ژبەفرێ)(عبدالواحد٢٠٢٣ :٣٦). هەر چەندە جوگرافیا کوردستانێ یا هەمەجۆرە بەلێ زێدەتر ژنیڤا جوگرافیا وێ ژچیایان پێک. ژبەر ڤێ چەندێ ل سەرانسەری کورستانێ دوەرزێ زڤستانێدا ((بەفر سەر لوتکەکان دائەپوشێت لەگەل سەرمایەکی زۆر وپلەکانی گەرما بۆ ژێر سفرێ دادەبـەزن)) (تومابوا١٧:١٩٨٠) سالانە ب دەهان سانتیمەتران بەفر دباریت، هندەک سالان ول هندەک دەڤـەران بارستاییا بەفرێ ژئێک مەترێ زێدەتربوویە، ل هندەک دەڤەرین چیایی ب درێژییا سالێ بەفر ژێ ناچیت، ب شێوەیەکێ گشتی بارینا بەفرێ ل کوردستانێ ژهەیڤا یازدە تا هەیڤا سێ دباریت، واتـە ماوەیێ بارینا بەفرێ پێنج هەیڤن مانگ.

سەرەرای بارینا بەفرێ، بارانژی وەکو ڕەگەزەکێ گرنگێ سەقای کارتێکرنەکا ڕاستەوخۆ ل سەر زۆربەیا چالاکیێن مرۆڤی هەیە، ب تایبەتی چالاکیێن ئـابووری. ڕێـژا بارانێن سالانە ل سەرانسەری باشورێ کوردستانێ ((لەنیوان ٢٥٠-١٣٠٠ ملم دایە، لەمانگی ئەیلول تا مانگی مایسی سالی دواتر بەردەوام دەبێت. هەموو سالێک جیاوازیەکی بەرچاوی لەبڕی باران بارینداا لە نیوان وەرزەکاندا هەیە، هەروەها لەناو مانگەکانی یەک وەرزیشدا جیاوازی هەیە)) (امیـن١٥٥:٢٠١٤-١٥٦) کەواتە زۆرترین ڕێژەیا بارانێن سالێ دکەڤنە هەیڤێن وەرزێ زڤستانێ، دناڤبەرا هەیڤێن کانوونا دووێ وئادارێدا. ئەڤەژێ ڤەدگەرێتەڤە وێ چەندێ کو((توفانەکانی زەریای ناوەڕاست لەبەر نزمبوونەوەی پلەی گەرما، لەم وەرزەدا بە تـەڕی دەگـەنە کوردستـان، وەرزی بەهاریش بارانی تێدا دەبـارێ، بەڵام بـەراورد بە زستان کەمترە. باران لە پایزدا لەچەند ملیمەترێک زیاتر نییە، وەرزی هاوین لەکوردستاندا وشکە وبەدەگمەن نەبێ ئەویش لەنێوچە شاخاوییەکاندا بارانی تێدا ناباری)) (غەفور٥٩:٢٠٠٥) هەلبەتە ئەو دەڤەرێن بارانێن باش لێ دبـارن، ب ژینگەهەکا گونجای بۆ ڕووەک وگیاندارێن جوراوجۆر دهێتە هژمارتن.

١-٢-سەقایێ دەڤەرا ئەهواران ل باشورێ عیراقێ:

سەقایێ وەلاتـێ عیراقێ سـەر ب جۆرەکێ تایبەتێ سەقایڤە نینە. (ژبەر نە یەکسانییێ دناڤبەرا بەشێن عیراقێدا ژلایێ پلێن گەرمێ ورێژەیا باران بارین وبارودۆخێن دیترێن سەقایڤە، بەلێ ب گشتی هەلگرێ تایبەتمەندیێن سەقایێ کیشوەری وکەمەری ودەریا ناڤەراستە، سەرەرای هەبوونا سەقایێ بیابانی ب هەمی تایبەتمەندیێن خۆڤە ل دەڤەرێن باشور ورۆژئاڤایێ عیراقێ) (الدزیي١٣:٢٠١٠-١٥). سەقایێ عیراقێ دهەر وەرزەکیدا تایبەتمەندی وجیاوازیا خۆ هەیە. ((وەرزێ هاڤینێ یێ درێژ وگەرمە وهەوایەکێ هشک هەیە، ڕێژا شەهێ بۆ١٠٪ دادبەزیت وئەڤە دبیتە ئەگەر کو پلێن گەرمێ توندبن وبگەهنە ٤٣٪ تا ٤٩٪ و ل وەرزێ زڤستانێ پیلێن دژوارێن سەرمایێ پەیدادبن) (الباحثین١١:٢٠٢٠). سەرەرای کاریگەرییێن نەرینیێن بلندبوونا پلێن گەرمێ ورێژەیا شەهێ ل سـەر ژیانا وەلاتییان،(کاریگەرییێن ئەرێنیژێ بۆ بەرهەمێن چاندنێ هەنە، چونکی چەندین بەرهەمێن چاندنێ پێدڤی ب ڕێژەکا بلندا گـەرم وشەهێ بۆ گەشەکرنێ هەیە) (الحسـان٤٧:٢٠١٧). ژبـەر ڤێ چەندێ دارخورمـە ئێکە ژرووەکێن بەربەلاڤە ل ڤێ دەڤـەرێ، چونکی ئەو سەقایێ گـەرم ورێژەیا زۆرا ئاڤێ ل ڤێ دەڤـەرێ ژینگەهەکا گونجای بۆ گەشەکرنا ڤێ ڕووەکی پەیدادکەت.

ڤەکولینێن زانستی دیاردکەن کو (سەقایێ عیراقێ دوەرزێ هاڤینێدا ب ئێک ژسەختترین سەقایان ل سەرانسەرێ جیهانێ دهێتە نیاسین، چونکی تایبەتمەندە ب پلێن زۆر بەرزێن گەرمێ) (الدزيي وبشرى، ٢٠٠٨:٣٨٣) ب وی رادەی کو گەرماتیا رۆژێ دوەرزێ هاڤینێدا یا سوتێنەرە وکارتێکرنێ ل سەر تەندروستیا مرۆڤی دکەت، و گەلەک جاران مرۆڤ نەشێت بەرگەیا گەرمێ ل نیڤرۆیا رۆژێ بگریت. گەرماتیێ کارتێکرنەکا بهێز ل سەر ژیانا مرۆڤی هەیە، هەروەسا ئەگەرێ سەرەکیێ هەڵمبوون وپەیدابوونا بارانایە ودبیتە ئەگەرێ گەشەیا رووەک وگیانەوەران. واتە ب گشتی (پلێن گەرماتیێ ل دەڤەرێن دەشتێن باشورێ عیراقێ دناڤبەرا زڤستانەکا سار وهاڤینەکا گەرمدایە) (سليم٥٧:١٩٧٠) ودەڤەرێن هەمیشەیی یێن ئەهواران بەشەکن ژناڤچەیێن سەقایێ بیابانی یێ هشک، کو دکەڤنە ناڤەراست وباشورێ عیراقێ، هاڤینەکا درێژە وزڤستانەکا کورت هەیە و(کێم جاران وەرزێن پاییز وبهاران ب درێژی دەربکەڤن. بلندبونا پلێن گەرماتیێ ل دەڤەرا ئەهواران ڤەدگەرنەڤە بۆ (کاریگەریا کەنداڤێ عەرەبی ل سەر پارێزگەها بەسرا ودەوروبەرێن وێ سەقا گەرم وشیداردبیت، هەروەسا ب ئەگەرێ هەبوونا ئەهواران وەکو گومێن ئاڤا ناڤخۆیی. ژ لایەکێ دیڤە نێزیکیا باشورێ عیراقێ بۆ دەڤەرێن کەمەری دبنە ئەگەرێن بەرزبونا پلێن گەرمێ وڕێژا شەهێ. لێ ژبەر گهورینا تیشکا رۆژێ دوەرزێ زڤستانێدا سەقا سار دبیت) (عبدالرضا ٣٨٤:٢٠٢٢) ب شیوەیەکێ گشتی ئەم دشێین بێژین وەرزێ باران بارینێ ل باشوورێ عێراقێ، دناڤبەرا هەیڤا (تشرینا ئێکێ دەسپێدکەن، تاکو رێژا وێ ل کانوونا دووێ دگەهیتە کوپیتکێ، پاشان دەست ب کێمیێ دکەت تا ل هەیڤا ئاداری جارەکا دی ب شێوەیێ لاوەکی وپچرپچر دهێت) (الخفاف واخرون٢٠١٩:٨٦) ب ڤێ شێوەی زڤستانا ڤێ دەڤەرێ دەمەکێ کورت هەیە لێ دڤێ ماوەیدا بارانێن زۆر دبارن تا هندەک جاران دبنە ئەگەرێ دروستبوونا لەهییان.

چەندین دیاردە وتایبەتمەندیێن دیترێن گرێدای سەقایێ باشورێ عیراقێ هەنە ژوانژی(باهوزێن توزێ ژتایبەتمەندیێن دیار وگرنگێن سەقایێ ڤێ دەڤەرێنە، ب رویدانا ڤان باهوزان مەودایێ دیتنێ کێم دبیت زێدەباری کاریگەریێن نەرینی دکەتە سەر تەندروستیا مرۆڤی وجهێن ئاکنجیبوونی، ئەڤ باهوزە ژئەنجامێ وێ چەندێ پەیدادبن دەما دەشتێن نزم ل ژێر کاریگەریا گەرما توندا هاڤینێدا هشک دبن)(الباحثين٢٠٢٠ :٦٦) یان ((باهوزێن توزێ ژتایبەتمەندیێن دیارێن سەقاینە ل دەڤەرا باشور وناڤەراستا عیراقێ)) (خياط٧٣:١٩٥٥)، رەنگە ئەڤ باهوزە دوەرزێ هاڤینێدا رۆژانە روییدەن. ل سەرانسەرێ وەڵاتێ عیراقێ ب گشتی وب تایبەتی ل دەڤەرا ئەهوارێن باشورێ عێراقێ ئەڤ باغهۆزە ((بووینە پرسگرێکەکا تەندروستی ب زێدەبوونا نەخۆشیێن کوئەندامێ هەناسەدانێ وگیان ژدەستدانا ولاتییان ب ئەگەرێ رویدانا ڤان باهوزان)) (صالح٢٠٢٣:٦) لەوران ئەڤ دەڤەرە تاڕادەیەکێ بۆ ژیانێ یا سەختە و ب زەحمەت هەر کەسەک بشێت ل ڤێ دەڤەرێ بژیت. وژلایەکێ دیڤە ئەڤ بارودۆخێن سەختێن سەقای گەلەک جاران دبنە ئەگەرێ کوچکرنا خەلکێ دەڤەرێ.

١-٣-رەنگڤەدانا سەقای درۆمانێن(گوند) و(تحت ظلال النخيل)دا:

بارودۆخێن سەقای ل گورێ جهێ جوگرافی وبەرزیا ل ئاستێ رویێ دەریایێ دهێنە گهورین،

ژبەر هندێ سەقایێ هەمی دەڤەرێن عیراقێ وەکی ئێک نینە، ب تایبەتی دناڤبەرا باشورێ کوردستانێ وباشورێ عیراقێدا، چونکە فاکتەرێن سروشتی وتوپوگرافیا هەردوو جهان ژێک جیاوازە، وئەڤ جیاوازییە دبیتە ئەگەرێ هندێ ژلایێ سەقایڤە ببنە دوو دەڤەرێن جودا وسەقایێ هەر دەڤەرەکێ شوناسەیەکا تایبەت دبەخشیتە وی جهی.

ل باشورێ کوردستانێ هەر وەرزەکێ سەقایەکێ تایبەت هەیە. هاڤینا وێ یا گەرم وهشکە وپلێن گەرمێ دگەهنە ٤٠ پلەیان ل وەرزێ پایزێ تارادەکێ نزمتر لێ دهێن وزڤستانا وێ یا سارە وریژەکا زۆرا بەفر وبارانان تێدا دبارن، ب تایبەتی ل دەڤەرێن چیایی. لێ دوەرزێ بوهارێدا چ ژلایێ هاتنا باران یان پلێن گەرمیڤە سەقایێ ناڤنجییە. بەلێ ل باشورێ عیراق ودەڤەرا ئەهواران ژینگەهەکا جوداتر هەیە. هەرچەندە ژلایێ رۆخساریڤە خالێن هەڤپشک هەنە بۆ نموونە ل وەرزێ هاڤینێ ل هەردوو دەڤەران سەقا گەرم دبیت. بەلێ جیاوازی دپلێن گەرمێدا هەیە، هەروەسا هەر دەڤەرەکێ هندەک تایبەتمەندیێن تایبەتێن سەقای هەنە و ئەڤە دبیتە خالا جیاوازیێ وشوناسەکا تایبەت بۆ هەر دەڤەرەکێ ژوان.

درۆمانا گونددا چەندین جاران ئاماژە ب سەقایێ وەرزێن باشورێ کوردستانێ وگوندێ سوارێ وەکو شوناسەکا تایبەت بۆ ڤێ دەڤەرێ هاتییەکرن. بۆ نموونە دەماکو رێبەر ل دووماهیا سەرەدانا خۆدا بۆ گوندێ سوارێ خاترا خۆ ژگوندییان دخازیت ودبێژیت:((هندە وەختە ئەم دێ چین..هێش دونیا گەرم نەبووی ونەبوویە تەحرە .. دا ب هوینکاتی بگەهینە گوندێ سپینداری)) (سواری٢٠٠٥:٣٥٠) ئاماژەدان ب پەیڤا[تەحرە] وێ دگەهینیت کو دوەرزێ هاڤینێدا ب تایبەتی ل بەربەرکێ نیڤرۆ پلێن گەرمێ بلند دبن. هەرچەندە ل سپێدەهیان سەقا هوینترە. کەواتە ئەڤە نیشانەکە درۆمانا گونددا پلێن گەرمێ دهاڤینێدا ل گوندێ سوارێ بلند دبن. لێ وەرزێ پایزێ چەندەکێ سەقا ساردبیت، زێدەباری بارانا بارانێ هندەک جاران. هەروەکی دروێدانێن رۆمانایێدا هاتی، دەما دەیکا عەزوی رویدانا کوشتنا بابێ وی بۆ ڤەدگێریت ودبێژیت: ((بەری بابێ تە دمزگەفتێڤە بهێتە کوشتن ل وێ شەڤا پایزێ دونیا گەلەکا ساربوو وهندەک باران بارییوو وعەرد تەرکربوو))(سواری٢٠٠٥:٦٢) ئانکو هەر ل دەسپێکا وەرزێ پایزێ سەقا دهێتە گهورین ونیشانێن زڤستانێ دەردکەڤن ب هاتنا بایێ سار وتەڤیێن بارانێ.

دزڤستانێدا ل دەڤەرێن چیایی سەقا دژوار دبیت. دگەل هاتنا رێژەیەکا زۆر ژبەفر وبارانان. ژبەرکو رویدانێن رۆمانا گوند بەحس ل گوندێ سوارێ دکەن وسوارێ دکەڤیتە دەڤەرەکا چیایی لەورا چەندین جاران ئاماژە ب هەبوونا بەفر وبارانان هاتییە کرن. ژوان دیمەنان دەما دەیکا شێروی ڤەدگێرا ((هەر سال بەری زڤستان بهێت بابێ تە دچوو میسل وهەمی پێدڤی بۆ مال دکرین. بەری دونیا ببیت بەفر وباران ورێ بهێنە گرتن)) (سواری٢٠٠٥:٦١)وددیمەنەکێ دیتردا دەمێ شێخێ رەبەتکی داخازێ ژحەجی حسێنێ دکەت. دا خازتییا کورێ وی عریفەخانا عەبدول عەزیزی ژئامێدیێ ڤەگوهێزن ((هەر ل ئەو گاڤا ژدەرگەهێ ئامیدیێ خار کەتین دونیا تێک چوو وبۆ با وبارۆڤە..تا ئەو گەهشتین سەرسنگێ.. بەفرێ عەرد سپیکر ومرۆڤێ باش رێبار نە ددیتن.ل سەروکانیا سەرسنگێ مەزنێت بەروارێیا حەجی حسێن تێگەهاند کو دڤێت چەندەکێ ل سەرسنگێ بمینن.. ژبەرکو زەلام قوت بر بوون ژسەرمادا ودەوار وەستیان وقەرمین.

دڤێت چارەیەکێ بکەن چونکی کەس ب سلامەتی ناگەهت. دبەرسڤێدا حجی حسین دبێژیتە وان، خۆ شاش نەکەن ئەم نە ئێک ودووینە بمینینە ل سەرسنگێ وکی نابێژت تا بوهارێ ئەڤ بەفرە نامینت)) (سواری١٩٥:٢٠٠٥–٢٠١)ئەڤە بەلگەیێن ئاشکرانە کو ل دەڤەرا ئامێدیێ وگوندێ سوارێ زڤستانەکا سەخت ودژوار هەیە وبۆ ماوەکێ دێژ بەفر ل ڤان دەڤەران دمینیت وب ڕێژەیێن زۆر دباریت. دیسان ((دەمێ دەواتێ ل سەروکانیا سەرسنگێ سەر ئەڤراز بووین بۆ گارەی وشیڤشکێ .. بەفرێ کر و وان کر..حەتا ل شیڤشکێ سپیندایا دەربازبوین بۆ شیڤشکێ سواریا گەلەک زەلام ل دەواریت خۆ هاتنە خارێ دا گورج نەبن .. دا خوین دگیانێ واندا بهێت وبچت ودسەرمادا نەقەرمن)) (سواری،٢٠٢:٢٠٠٥) گەلەک جاران ل ڤێ دەڤەرێ تا چەند مەتران بەفر بارییە. دەما حجی حسێنی بویک گەهاندیە سوارێ دبێژیتە گوندییان ((ئەگەر چەند ڕێک یائاسێ بیت دڤێت بویکێ بگەهینینە گوندێ ڕبەتکێ، مە قوناغا ب زەحمەت خلاس کر ئەڤرۆ تا سپێدێ هندی بەفر دهێت بلا بهێت ئەگەر بگەهیتە ڕومەکێ ژێ)) (سواری٢٠٨:٢٠٠٥) ژبەر هندێ ئەم دشێین بێژین گوندێ سوارێ هەرساڵ دوەرزێ زڤستانەکا سەختدا دەربازدبیت. وهندەک جاران بەفرێ وەسا لێکریە تاگەهشتییە سیڤاندێ خانییان. دبەردەوامیا ڕویدانێن ڕۆمانێدا هاتییە پشتی مانا وان بۆ دەما شەڤەکێ ل گوندێ سوارێ ((دگەل سپێدێ ولێکرنا بەفرێ حەسەن ڕەشمالا وزۆرنا بێژا دەست ب ڕێکێ کر بۆ هندێ بگەهنە گوندێ مێزێ وژوێرێ بەرەڤ ڕبەتکێ))(سواری٢٠٩:٢٠٠٥)ل ڤێرێ بۆ مە دیاردبێت لێکرنا بەفرێ ل ڤێ دەڤەرێ گەلەک جاران بۆ دەما چەندین ڕۆژان ل سەر ئێک بەردەوام بارییە.

درۆمانا (تحت ظلال النخیل)ژیدا چەند جاران ئاماژە ب سەقایێ وەرزێن سالێ هاتییەکرن، وەرزێ هاڤینێ ل دەڤەرا ئەهواران زوی دهێت دەماکو ل دووماهیا مەها نیسانێ سەقا ب گشتی دەست ددەتە گهورینێ وپلێن گەرمێ بلند دبن جیاواز ژهەمی دەڤەرێن دیترێن عیراقێ. ڕۆژێن هاڤینێ تێدا ددرێژ وگەرمن. دەما ڕۆمانڤێس دبێژیت:)(دمەها حەفتدا کو کوپیتکا وەرزێ هاڤینێ یە ڕۆژێن وێ درێژ وگەرمن)) (حسون٢٠٢٤:٩) ژلایەکێ دیڤە دبێژیت:) ((دوەرزێ هاڤینێدا خەلکێ گوندێ زوی ژخەو ڕادبن پشتی دەرکەفتنا تیشکێن ڕۆژێ دناڤ بەلگێن دارقەسپاندا پشتی شەڤەکا کورت وگەرم))(حسون٢٠٢٤: ١٥) کەواتە ئەڤە ئاماژێن دیارن بۆ بەرزیا پلێن گەرمێ وجیاوازیا ددەمێ شەڤ ورۆژاندا، ئانکو ل هاڤینێ شەڤ دکورت ورۆژ ددرێژن. پلێن گەرمێ گەلەک بلند دبن تا وێ ڕادەی مینا سوپەکێ پەسنا وێ دناڤ ڕویدانێن ڕۆمانێدا هاتییەکرن، دەمێ داپیرا یاسری بۆ زارۆکان دئاخڤیت:((ل دووماهیا مەها حەفت سەقا دگەرمترین ئاستدایە وەکو ئامانەکێ دەما ل سەر ئاگری دکەلیت))(حسون٢٠٢٤:٢١)ئەڤ بەلگە نیشانن کو پلێن گەرمێ زۆر بلنددبن ودگەهنە بەرزترین ئاست.ژبەر ڤێ چەندێ هەر دڤێ ڕۆمانێدا هاتییە کو ((دوەرزێ گەرمێ هاڤینێدا پلێن گەرمێ نێزیکی٥٠پلێن سلیزی دبن))(حسون٢٠٢٤:٢٧)تا دووماهیک ڕۆژێن هاڤینێ ل مەها هەشت بەرزیا پلێن گەرمێ بەردەوامدبن هەروەکی درۆمانێدا هاتی ((ل ڕۆژێن مەها هەشتدا تیشکێن ڕۆژێ زۆر دگەرمن وژبەر دژواریا تیشکا ڕۆژێ هەر تشتەک نەشێت بەرگەیا گەرمێ بگریت)) (حسون٢٠٢٤:٥٦) بەلێ دگەل هاتنا مەها ئەیلولێ پلێن گەرمێ دهێنە خوار وئەو گەرما دژوارا ل هاڤینێ کێم دبیت. ((ودماوێ مەها تشرینا دوویێدا سەقا خۆش دبیت ژبەر کو

تیشکا ڕۆژێ نە یاستوونی ودژوارە، وەکی مەهێن تەموز وئاب. هەوایێ گەرم وهشک ئەوێ ژباشوری دهێت بۆ هەوایێ فێنکێ باکوری دهێتە گهۆڕین)) (حسون٢٠٢٤: ٨٦).

درۆمانا (تحت ظلال النخیل)دا دەماکو مێهڤان ل مێڤانگەها بابێ یاسری ((گەنگەشە دەبـارەی بارودۆخێ شەرێ جیهانی وبیاڤێن جڤاکی وئابوری دکرن. بۆ دەمێ سێ ڕۆژان باران بارین وباهوز دبـەردەوامبـوون تا ل نیڤا ڕۆژا چوارێ بـەرەڤ کێمیێ چووین)) (حسون٢٠٢٤ :١٠٧-١٠٨)وەرزێ زڤستـانێ ب گشتی دبـارودۆخـەکـێ نەخـۆشـدا دەربازدبیت ((ب هەبوونا باهوز وسەرمایا دژوار، مرۆڤ وگیاندار ل ڕێکەچارەکێ دگەڕین داکو خۆ ژسەرمایێ بپارێزیت. ژوانژی خەلکێ گوندی ب ڕێکا هەلکرنا ئاگری ب دارێن تەربووی ب ئاڤا بارانان دکوچکێن خـودا چـەندەکێ خۆ ژوێ سەرمایێ دپارێزن)) (حسـون٢٠٢٤: ١١٩)هـەروەسـا دەماکو خەلکێ ئـەهـواران ژئەنجامی شـەرێ جیهانی ل زڤستانا ساڵا١٩١٦ ئاوارەی گوندەوارێن ئەهواران بووین ((سەرمایەکا دژوار ودروستبوونا هەرێ ژئەنجامێ هاتنا بارانێن زۆر گوندێ وان ژئاڤێ تژی دبیت، هەروەکی کەفتییە دناڤ دەریاچەکێدا. خەلکێ ئاوارەبووی فێری ڤی بارودۆخێ سەخت نەبـوون، بـەرۆڤـاژی ئاکنجیێن گـوندی لـەورا ژئەنجامی سەرمایا دژوار چەند زارۆک گیانێ خۆ ژدەست ددەن)) (حسون٢٠٢٤: ١٩٤)دنیڤا مەها دوودا سەقا دهێتە گهۆڕین، باران پچر پچر دبارن. ل مەها سێ سەقا ناڤنجی دبیت وکێم جاران باران دبارن دگەل هەبوونا عەورێن بچیک وهاتنا بـاران وبریسیێن سـنـوردار. هـەروەکـی دەمـا ((داپـیرا یاسـری بۆ زارۆکان دئاخڤیت تاڤییەکا بارانێ دهێت، زارۆک خۆ ل ژێر سیڤاندەکێ دڤەشێرن، داپیرا یاسری دبێژتە

وان ئەڤە مەها ئادارییە خـودان تاڤێن بارانێیە)) (حسون٢٠٢٤: ١٢٤-١٢٥). ژبەر هەبوونا ڕوبیارێن دیجلە وفوراتی وگەهشتنا وان ل باشورێ عیراقێ وژئانجامێن هاتنا بارانێن زۆر ل وەرزێ زڤستانێ دبنە ئەگەرێ ڕابوونا لافاوان هەروەکی درۆمانێدا هاتی دەماکو ئاماژێ ب هەبوونا لافاوان دهێتە دان. دەمـا ((ڕەزیقایا هەڤالا یاسری چوویە سەر لێڤا ڕوبیاری وژڕوبیاری دەربازبووی دبێژیتە یاسری ڤان ڕۆژان ئاڤا ڕوبیاری یا زۆرە،یاسر دبێژیت: نوکە دەمێ لافاوانە ما تو نابینی کو ئاڤا چوویە کولانێن گوندی وجهێن نزمێن هەمی تژی کرینە)) (حسـون٢٠٢٤: ١٢٨).زێـدەبـاری باهوزێن وەرزێ زڤستانێ باهوزێن توزێژی هەنە، بەلێ ئەڤ جۆرە باهوزە نە ل زڤستانێ، بەلکو ل وەرزێ هاڤینێ پەیدادبن. کو ئێکە ژتایبەتمەندیێن دیارێن سەقای ل ڤی دەڤـەرێ. ل دووماهیا وەرزێ بوهارێ تا دووماهیا هاڤینێ ڕوبددەن.درۆمانێدا ئاماژە ب ڤێ دیاردێ هاتییە کرن دەمێ یاسر ل مێڤانگەها بابێ خۆ ڕوینشتی دبێژیت: ((باب سەحکە عەورێ هە یێ ڕەش ئەوێ ل پشت دارقەسپا[الزهدي]. دەما بابێ یاسری دیتی ئاماژەکا هوشدارێ دا ڕوینشتییان کو ئەو نە عـەورە بەلکو باهوزا توزێیە وپێدڤییە خۆ ژزیانێن وێ بپارێزن)) (حسون٢٠٢٤: ٢١٤)ب ڕۆیدانا ڤان باهوزان ب چەندین شێوەیان کاریگەریا خۆ ل سەر خەلکێ دکەت ژکاریگەرێن تەندروستی وژناڤبرنا کوخ وجهێن ئاکنجیبوونێ.

لـدویڤ بەلگەیێن دهــەردوو ڕۆمـانـانـدا هاتین چەندین خالێن وەکهەڤ وجیاواز دسەقایێ هەردوو دەڤەران هەنە وئەو جوداهییە دبنە شوناس بۆ هەر دەڤەرەکێ ژوان. ئەگەر ژلایێ ڕوخساریڤە بەرێ خۆ بدەینە پلێن گەرماتیێ ل هەردوو دەڤەران دوەرزێ هاڤینێدا بلند دبن، لێ جیاوازی دپلێن گەرماتیێدا هەیە.

زێدەباری جیاوازیا درێژا شەهی وهەلمبوونێدا. پلێن گەرمیێ بۆ نێزیكی ٥٠پلێن سلیزی بلند دبن. بەلێ ل باشوریێ كوردستانێژی پلێن گەرمیێ بلند دبن لێ نە ب وێ رێژا ل دەڤەرا ئەهواران هەی، ئانكو ب زەحمەت پلێن گەرمیێ بگەهنە وێ رێژێ. ئەڤەژی ڤەدگەریتەڤە بۆ سروشتێ جوگرافیێ باشوریێ كوردستانێ، ئەوژی ژبەركو دەڤەرەكا چیاییە ویادویرە ژهێلێن كەمەری وچەندین فاكتەرێن دی دبنە ئەگەر جوداهی دپلێن گەرمیێ ورێژا شەهیێ وهەلمبوونێدا ل هەردوو دەڤەران هەبیت. لەورا بلندبوونا پلێن گەرمیێ ب شێوەكێ نە نورمال شوناسەكا تایبەتا سەقای ددەتە ئەهواران جیاواز ژباشوریێ كوردستانێ. ژلایەكێ دیڤە ل هەردوو دەڤەران جیاوازی د دەمێن وەرزێن ساڵێدا هەیە. هەرچەندە ل هەر دوو دەڤەران هەر چوار وەرزێن ساڵێ هەنە. لێ جیاوازییەكا دیار ددەمیێ واندا هەیە. ژبەركو نیشانێن وەرزێ هاڤینێ هەر ژدووماهیا هەیڤا سێ ل باشوریێ عیراقێ دەردكەڤن وسەقا بەرەڤ گەرماتیێ دچیت.بەلێ ل باشوریێ كوردستانێ گەلەک جاران تا هەیڤا گولانێژی پلێن گەرمیێ ناڤنجی دمینن وباران ب شێوەكێ لاوەكی دبارن. كەواتە هاڤینا دەڤەرا ئەهواران درێژترە ژهاڤینا باشوریێ كوردستانێ. ئەڤەژی شوناسەكا سەقای بۆ دەڤەرا ئەهواران دروست دكەت. جیاوازیا وەرزێ هاڤینێ ل هەردوو دەڤەران دبیتە ئەگەر كو جیاوازی بكەڤیتە دوەرزێن دیترژیدا، لەورا ل دەڤەرا ئەهواران وەرزێ زڤستانێ كورتترە ب بەراورد دگەل زڤستانا باشوریێ كوردستانێ.

ژدیاردێن بەربەلاڤ وجیاوازێن سەقای دوەرزێ هاڤینێدا ل دەڤەرا ئەهواران دگەل باشوریێ كوردستانێ باهوزێن توزێنە. هەرچەندە ل ڤان ساڵێن دووماهیێ تارادەكی كاریگەریا ڤان باهوزان دگەهیتە باشوریێ كوردستانێژی، لێ ب گشتی وەكو شوناسەكا دیارا سەقایێ وەرزێ هاڤینێ گرێدایە ب باشوریێ عیراقێڤە.

دەربارەی سەقایێ وەرزێ زڤستانێ ل هەردوو دەڤەران ل گورێ بەلگەیێن دناڤ ڕۆماناندا هاتین چەند خالەكێن جیاواز و وەكهەڤ هەنە. ژوان خالێن وەكهەڤ ئەوە پلێن گەرمیێ دڤی وەرزیدا ب شێوەكێ دیار ل هەردوو دەڤەران دهێنە خوار وسەقا سار دبیت. دوەرزێ زڤستانێدا ل باشوریێ عیراقێ ودەڤەرا ئەهواراندا پلێن گەرمیێ دهێنە خوار وسەقا ساردبیت وگەلەک جاران ژئەنجامێ هاتنا بارانان بۆ ماوەیێ چەند رۆژان لافاو دروست دبن ودئەنجامدا ڕێكێن ناڤخۆیی دبنە هەری وهاتن وچوون سەخت دبیت. بەلێ ل باشوریێ كوردستانێ سەرەرای نزمبوونا پلێن گەرمیێ وساربوونا سەقای هەر سال رێژەكا زۆرا بەفریێ دباریت هەروەكی دروێدانێن ڕۆمانا گونددا چەندین جاران ئاماژە ب بارینا بەفریێ هاتییەكرن. كو هندەک جاران تا ئاستێ چەند مەتران بارییە. ژكاریگەرییێن بارینا بەفرێ ب رێژەیەكا زۆر و بۆ ماوێ چەند رۆژان ب بەردەوامی ڕێكێن هاتن وچوونێ دهێنە قوتكرن وپەیوەندی دناڤبەرا گوندان یان گوند وباژێراندا دهێتە برین.

ژدەرئەنجامێ ئەڤا سەری بۆ مە دیاردبیت گرنگترین رەگەزێن سەقای یێن دبنە شوناسە بۆ دەڤەرا ئەهواران بلندبوونا پلێن گەرماتییێنە دوەرزێ هاڤینێدا ب شێوەیەكێ كو دگەهنە نێزیكی٥٠پلەیان وزێدەتر، هەروەسا هەبوونا باهوزێن توزێ وبەرزیا رێژا شەهی وهەلمبوونێ یە. بەلێ گرنگترین دیاردا سەقای یاكو دبیتە شوناسە بۆ باشوریێ كوردستانێ لدویڤ بەلگەیێن دڕۆمانا گونددا، بارینا بەفرێیە بۆ ماوێ چەند رۆژان ل سەر ئێک ب رێژەكا زۆر

وکاریگەریا وێ تادەسپێکا وەرزێ هاڤینێ ل مەها گولانێ بـەردەوامـە. ژبـەرکو ب هیچ شێوەیەکی باس ل بارینا بەفرێ دروماناڤا(تحت ظلال النخیل) دا نەهاتییە کرن. ژبـەر ڤێ چەندێ بارینا بەفرێ دبیتە شوناسـەیەکا تایبەتا سەقای بۆ باشورێ کوردستانێ.

٢-جهـ و شێوازێن ئاڤەدانکرنێ:

٢-١-جهـ و شێوازێن ئاڤەدانکرنێ ل گوندێن هەرێما کوردستانێ:

هـەر مللەتەکی شێواز ونەخشێن تایبەتێن ئـاڤەدانیێ هـەنـە، وئـەو تایبەتمەندییەژێ دبنە شوناسە بۆ وی مللەتی. ئاڤەدانکرنا گوندان دکەڤندا وتانوکە ل جهێن جیاواز ل ژێر کاریگەریا هندەک فاکتەران بوویە. شینوار وبەلگەیێن مێژوویی وەسا ددەنە دیارکرن کو کورد وەکو مللەتەکێ دێرین ل رۆژهـەلاتا ناڤین شێوازێن تایبەتێن ئاڤەدانیێ هەبووینە، ب گشتی کوردان ((حەزا هندێ هەبوویە گوندێن خۆ ل جهەکێ ستراتیژیدا ئاڤەدان بکەن وپێش دەم ڤەکولین ل سەر دەستنیشانکرنا جهێ گوندی دهاتەکرن، ئـەڤ هەلبژارتنەژی ب پشت بەستن ب فاکتەرێن ئێمناهیێ وژێدەرێن هەبوونا ئاڤێ دراوەستیت. ل گورێ ڤان فاکتەران بەهراپتر گوندێن کـوردان ئێک ژڤـان جهان دهەلبژێریت، دکەڤنە جهەکێ بلند، یان ل جهەکێ نزم ودنهالەکا ڤەشارتیدایە))(سندی،٢٠٢٤: ٧٦١). بەلێ ((بەدەگمەن وا دەبێ گوندەکە لەتەختی بنـەوەی دۆڵـەکـەدا بێ،چونکە زەوی ڕاستانی بنی دۆڵەکە هەمووی دەکرێتە کرت وکێڵ)) (ژیگیل،١٩٩٩: ٨٧)

بەلێ ئەڤە وێ چەندێ رەت ناکەت ب هـەبوونا ژمارەیەکا گوندێن کـوردان ل دەشتێن بەرفرەهـ وەکی گوندێن عەرەبا وئەڤە ل دەڤەرێن دەشتێن پان و ب تمامی نێزیک ژدەڤەرێن عەرەبا دبەربەلاڤن. ژفاکتەرێن ئاڤەداکرنا گوندان ل جهێن بلند، بۆ کێمیا جهێن چاندنێ دزڤریت، بەلێ فاکتەرێ ئێمناهیێ رۆلێ سەرەکیتر دبینیت. واتە ئاڤەدانکرنا گوندان چەندین فاکتەر وهـوکارێن خۆ هـەنـە، ژوانـژێ (فاکتەرێن سروستی کاریگەرییەکا ڕاستەوخۆ ل سەر دامەزراندنا نشینگەهێن گوندان هەیە. وب گشتی گوند رەنگڤەدانە بۆ وێ ژینگەها لێ دهێتە ئاڤەدانکرن) (أللهوني،٢٠٠٥: ٧٧) ژلایەکێ دیڤە ژئەنجامێ چەند فاکتەرێن مێژوویی، نەتەوەیی، ئابووری وجڤاکی، بارودۆخێن نەتەوەیی ورەۆشا نـەسـەقامگیرا رامـیـاری وشــەران، ل باشـورێ کوردستانێ گوند شێوەیێن هەمەرەنگ وەردگرن، وگرنگترین ئەو شێوەژێ ئەڤێن خوارێنە:

((١-گوندی هەرمێیی.
٢-گوندی هۆبەیی.
٣-گوندی رشتی.
٤-گوندی پەرشوبلاو.
٥-گوندی لاکێشـەیی.
٦-گوندی شـەترەنجی)). (غەفور،٢٠٠٦: ٨٧-٨٠)

وزۆربەیا ڤان جۆرە گوندان ل باشورێ کوردستانێ هەنە.

گوندێن کوردستانێ ژلایێ ژمارەیا گوندنشینانڤە ب سەر چوار دەستەیاندا هاتینە دابەشکرن ،ئەوژێ ((گوندێن مـەزن، ناڤنجی، بچیک وکوێرە گوندن. ژمـارا خەلکی ل گوندێن مـەزن دگەهیتە[١٠٠٠] کەسـان وزێـدەتـر ودکەڤنە دەڤـەرێن ئاخەکا ب پیت وئاڤەکا زۆر لێ هەبیت. لێ دگوندێن ناڤنجیدا ژمـارا خەلکی دناڤبـەرا[٥٠٠ تا١٠٠٠]کەساندایە، وئەڤ گوندە ل گەلەک دەڤەرێن کوردستانێ هەنە. دگوندێن بچوویکدا ژمارا خەلکی دناڤبەرا[٥٠تا٥٠٠] کەساندایە، زۆربـەیا جـاران ئـەڤ گوندە دکەڤنە

دەڤەرێن کێم ئاڤ وعەرد وئاخا وێ بۆ چاندنێ گەلەکا باش نینە. ل کوێرە گوندانژی ژمارا خەلکی ژ٥٠کەسان کێمترە و ب گشتی ئەڤ گوندە دکەڤنە دەڤەرێن چیایی، ب تایبەت جهێن بێ ئاڤ وعەرێ وێ ب کێری کارێ چاندنێ ناهێت)(هەمان ژێدەر،٢٠٠٦: ٧٨).

ژلایێ سروشت وکەرستێن ئاڤاکرنێ شێوێ ئاڤەدانکرنێ دخانیێن گوندادا ژدەڤەرەکێ بۆ ئێکا دی جوداهی هەیە،لەورا ل هندەک دەڤەران (لەبەر جیاوازی بەرزی ونزمی، کەرستەی بەکارهاتوو لە بیناسازی خانووی لادێدا بەپێی گۆرانی ژینگەکەی لە ناوچەیەکەوە بۆ ئەویتر جیاوازە. لەپێدەشتەکانی کوردستان وەرزێرەکان خۆڵ وئاویان لێکدەدا وبە پێ دەیانشێلا تا دەبووە قورێکی خەست وباش دەخوسا،ئەوسا بەخشتبڕ یان قالبڕ، خشتەکان بەرێز لەتەک تەک دەبڕن)(محمد وئیسماعیل،٢٠١٥: ٢٧-٢٨)کەواتە ژبەرکو جوگرافیا کوردستانێ دەڤەرێن جیاواز ڤەدگریت، لەورا کاریگەریا خۆ دکەتە سەر کەرستێن ئاڤەدانکرنا خانییان ل گوندان. کەرەستێن ئاڤاکرنێ ب بەرێ بنیاتی بۆ ئاڤاکرنا خانی وجهێن ئاکنجیبوونێ ل گوندان دهێتە هەژمارتن. خانیێن گوندان ل گورِی وان کەرستێن خاو ئەڤێ ژێ دهێنە دروستکرن، دبنە دووبەش، ئەوژی کەرستێن[سروشتی - دەستکرد]. کەرستێن سروشتی ئەون یێن کو ژناخێ عەردی دهێنە دەرخستن ، وەکو[ئاخ، هەری، بەر، دار]. کەرستێن دەستکردژی ئەون یێن ل کارگەهان دهێنە دروستکرن، وەکو [بلوک، چیمەنتو، گێچ، ئاسن... هتد]. بەلی ل کوردستانێ ب گشتی(کەرستەی ئاسایی دروستکردنی خانوو بەرد وقورە. بەردی دیوار، یان لە کەڤری مەزن دادەتاشن یان لەبەستان دەیهێنن بەتایبەتی لەناوچە شاخاوییەکان)

(ژیگیل،١٩٩٩: ٩١). ئانکو زۆربەیا خانیێن گوندێن کوردان ب بەران هاتینە ئاڤەدانکرن ب تایبەتی ئەوێن ل دەڤەرێن چیایی. ئەڤەژی ڤەدگەریتەڤە بۆ وێ چەندێ کو بەرد بەشێوەیەکێ زۆر یێ هەی وجوتیار وخەلکێ گوندان ب سانەهی وب کێمترین تێچوو وقەبارەیێن خوراوجۆر دشێن ب دەست خۆ بێخن نە وەکو بلوک وطابوکان ئەوێن ل کارگەهان دهێنە دروستکرن.هەروەها گێچژی ئێکە ژوان کەرستێن دبیاڤێ ئاڤەدانییا گونداندا دهێتە بکارئینان. کوردان ئەڤ جۆرە کەرستە ل هندەک دەڤەران بکارئینایە چونکی چونکی ((لە هەندیک ناوچەدا زۆر بووە وخاوەن پەسنی باش بووە وەکو کەرەستەیەکی باش وقایم وگونجاو بووە لەگەل ساردی وگەرمی شان بە شانی خشت وقورەکەیەوە)) (خۆشناو،٢٠١٤: ٢٦٩) بەلی ئەڤە وێ چەندێ ناگەهینیت کو گیچ ل هەمی دەڤەرین کوردستانی هەبوویە.

ل زۆربەیا گوندێن کوردی ((خانی ژلبنێن تەقنێ یان ب بەرێ شکاندی یانژی ژبەرێن نە رێک وپێک هاتینە ئاڤاکرن و ب تەقن یان گێجێ ئەو لبنە یان بەرە ب ئێکودووڤە دهێنە گرێدان، ئاساییە ئەگەر ل هندەک دەڤەرا چ تشتەک بۆ پێکڤەگرتنا بەرا دئاڤەدانکرنا خانیدا نەهاتبیتە بکارئینان. بەهرا پتریا جاران بانێ خانیێن کوردی وەکی ئێکە و ب گاریتا هاتییە گرتن، ودسەر گاریتاندا ئاخ هاتییە دانان)) (سندی،٢٠٢٤: ٧٥٣) ژبەرکو بانێن خانیێن گوندێن کوردان ب شێوەکێ سادە دهێنە دروستکرن وکەرستێ سەرەکیێ ددروستکرنا واندا دهێتە بکارئینان ئاخە. ئاخ وەکو کەرستەیەکێ بێ هێزێ ئاڤەدانیێ دهێتە بکارئینان ژبەر ڤێ ئێکێ چاڤدێرییەکا بەردەوام وباش دڤێت، ب تایبەتی دوەرزێ زڤستانێدا، دڤیت جار جار چینەکا هەریا ب

کایێ تێکەلکری ل سەر بهێتەدان. ژبەر ڤێ چەندێ دڤێت ((هەمیشە لەسەر ئەم سەربانانە باگوردانێکی بەرد دائەنێن بۆ کوتانەوە وگێرانی بانەکە لە ڕۆژانی باراندا)) (تومابوا،١٩٨٠: ٥٥)بۆ هندێ ل وەرزێ زڤستانێ ژزەرەر وزیانێن بەفر وبارانان بهێتە پاراستن. زیدەباری ئاخێ وەکو کەرەستەیەکێ سەرەکیێ دروستکرنا بانێ خانیێن کوردی گەلەک جاران بۆ دروستکردنا بانی خانیێ کوردی دار وحێسیلێن دارقەسپان وچلیێ هشک دگەل هەریێ دهاتە بکارئینان. یانژی گاریتێن سپیندار ودار بەری دهاتنە بکارئینان.

دەربارەی شێوەیێ خانیێن کوردی ل گوندان ل هەمی دەڤـەران وەکی ئێک نەبوویە. (لەناوچە شاخاوییەکاندا جۆرێکی خانوو هەیە، کە بەردینە وبانەکەی لە لقی داری سپیندار دروست دەکرێت) (گرینبروک وکریستییەن، ٢٠٠٨: ٢٥٢) کەواتە جۆر وشێوازێن خانیێن گوندێن کوردی ل گوری بـارودۆخـێ سـەقای وبـەرزیـا ل ئـاستێ رویێ دەریایێ دهێتە گهۆڕین، (ل وان دەڤەرێن بەرزیا وان نێزیکی٩٠٠-١٠٠٠مەتران بیت ل سەر ئاستێ دەریایێ، خانی ژلبنە وبەران هاتینە ئاڤاکرن، لێ ل دەڤەرێن بلنداهیا وان دناڤبەرا١٠٠٠-٢٥٠٠مەتران بیت، خانیێن خۆ ل ژێر عەردی ئاڤادکەن ودەڤەرێن بلنداهیا وان دنـاڤبـەرا٢٥٠٠-٤٠٠٠مـەتـران، ژبلی خێڤەتێن کوچەراتان چ جهێن ئاکنجیبوونی نینن.) (نـیـکـیـتـیـن،٢٠٠٨: ١٤٣) ئـانکو ل دەڤ هـندەک عەشیرەتان ڕەشماڵ هێشتا جۆرەکێ گرنگێ خانیانە، دسەردەمێ نوکەدا وەکو خانیێن دەمکی مفا ژێ دهێتە وەرگرتن. دەماکو ((هندەک ژهوزێن کوردان ل هاڤینێ دچوونە بلنداهیێن چیایان و ل زڤستانێ دزڤرینە جهێن دەشتێ یێن گەرم و زۆربەیا ڤان خێڤەتان ژمیێ بزنان دهاتنە دروستکرن کو دبێژنێ کووین یان ڕەشماڵ))(سندی،٢٠٢٤: ٧٧٢) وئەڤ کوینە ژهندەک (مالێن سڤک پێک دهێن و ب سانەهی مرۆڤ دشێت ل سەر پشتا گیانەوران ڤەگوهێزیت) (نیکیتین،٢٠٠٨: ١٤٥) ب گشتی ((ڕەشماڵی کوردی لـەگەورەیی وفراوانیدا جوراوجۆرن، ڕەشماڵی وا هەیە لـەدوو تا نۆ ستوون هەیە))(بایەزیدی، ١٩٨٣: ٧٩)

نەخشەیێ خانیێن گوندان ل باشورێ کوردستانێ وەکی ئێک نینن، ((چونکە جیاوازی لە ناوچەیەکەوە بۆ ئەویتر و لە خانوویەکەوە بۆ خانوویەکیر لەیەک گونددا هەیە. هەندێکی سادە وساکارە وهەندێکی ڕێک ونەخشە کێشراوە،هەندێکی یەک نهۆمە وکەمی هەیە دوو نهۆم بێ))(محمد وئیسماعیل،٢٠١٥: ٢٦) ئانکو هـەر دەڤـەرەکـێ تایبەتمەندیا خۆ هەیە.بۆ نموونە ((خانووی دێهاتی لە دەشتە شاخاوییەکاندا یەک نهۆمە، لەکاتێکدا هەندێک خانوو لە پێشەنگی چیاکان دوو نهۆمن)) (هەمان ژێدەر،٢٠١٥: ١٥١) بەلێ ئاکنجیبوونا گوندنشینانان ل گـوندان ب شێوەکێ نەریتی دخانیێن ئێک نهومیڤەبوو، لێ ل هندەک گوندان خانیێن دوو نهومی دهێنە دیتن، ئەڤەژی بۆ چەند فاکتەرەکان دزڤریت، ژوانـژی گهورینا بـارودۆخـێ جڤاکی یێ ژیانا جوتیاران، ب تایبەتی دەما جوتیاری پروسەیا هەڤژینیێ بۆ کورەکێ خۆ ئەنجامدابا، بەلێ بەرۆڤاژی جوتیار وگوندنشینێن دەڤەرێن دەشتێ شیانێن دروستکرنا خانییەکێ نوی هەیە وجوتیار یێ گرێدای نینە ب ئاڤاکرنا قاتێ دووێ ل سەر خانیێ خۆ. هەروەسا نەبوون وسنورداربوونا عەردێ ڕاست ل دەڤەرێن چیایی بـۆ ئـاڤـاکـرنـا وبـەرفـرەهـکـرنـا خـانـی ئێک ژئەگەرێن دیترە) (أللهوني،٢٠٠٥: ٢٠٧) ژبەر ڤێ چەندێ گەلەک جاران ل دەڤەرێن چیایی خانیێ ب شێوەیێ دوو نهومی دهێنە ئاڤانکرن.

هەروەسا ل گوندان هندەک جاران خانی ب شێوێ دەرەجان ل پەسارێن چیایان دهێنە ئاڤەدانکرن و ((سەربانی خانوویەک ئەبێتە هەیوان وحەوشەکەی خانوویەکی تر، وتارادەیەکیش دیوارەکانیان بە بەردی داتاشراو دروست کراون)) (تومابوا،١٩٨٠: ٥٥-٥٧). ل ڤێرێ ئەم دشێین بێژین خانیێن وان گوندان ئەوێن ل ژێریا چیایان دهێنە ئاڤاکرن، ب تایبەت ئەگەر کەنداڵەکێ دژوار بیت زۆربەیا جاران ب شێوەیێ دەرەجان دهێنە ئاڤاکرن هەر وەکی ئێک دکەڤیتە سەر یێ دی. دئاڤەدانکرنا خانیێن گوندێن کوردیدا ((ئەندازەکا دیار تێدا نینە وبلنداهیا دیوارێن دەرەکی نە هندی ئێکە وبەرگریا وان بەرامبەر سەقایێ دژوار یاکێمە وبانێن وان ئاڤ ژێ دهێت ودلوپان دکەن))(سندی،٢٠٢٤: ٧٦٤-٧٦٩)

خانیێ کوردی ژلایێ پێکهاتنێڤە ((زۆر سەرەتاییە ئەوەیان کەسادەیە وماوەیەکی گەورەی تیایە کراوە بە دوو بەش. بەشێکی دانراوە بۆ ئاژەڵ وئەوی تریان بۆ خێزانی ماڵەکەیە. وبوشاییەکی پەرژین کراویش دەوری خانووەکەی داوە، ولەتەنیشتەوە عەمارێکی سادە هەیە بۆ هەڵگرتنی قایمەکاری وشتومەکی ناوماڵ بەکاری ئەهێنن وسووچێکیشی بۆ چێشت لێنانە، زۆربەی جاران لەتەنیشت ماڵەکە ئاگردانێک یان تەنوورێک هەیە کەلەشێوەی بازنەیەکی گەورەدایە وەکو گوزەی سواخدراو لەزەویدا چەقێنراوەتەوە، ئەمەش نیشانەی پیروزی خێزانەکەیە)) (تومابوا،١٩٨٠: ٥٤-٥٥) زۆربەیا خانیێن گوندێن کوردی ژڤان بەشان پێک دهێن: (ژۆرا نڤستنێ، تەرمە[بەرسڤک]، حەوش، دیوانخانە، ب تایبەتی دماڵێن ئاغا وشێخاندا هەنە. لێنانگەهـ ، گوڤێن گیانەوەران. زێدەباری ڤان چەند پێکهاتەکێن گرێدای بەشێن تەندروستیژی هەنە، ژوانژی سەرشۆ وتەوالێت دسەردەمێن بەرێدا ئەڤ دوو بەشە دزۆربەیا خانێن گوندادا نەبوون وخەلکێ گوندی بۆ جلک وسەر شیشتنێ قەستا کانیێن گوندی دکر) (أللهوني٢٠٠٥: ٢٢١-٢٢٦) هەروەسا (قەبارەی ناوەوەی خانوو وەکو ژمارەی ژوورەکانی، بەپێی داهاتی جوتیارەکە دەگۆڕێت. لە باشوری کوردستان، ڕووبەری بەشی ماڵەوەی خانوو بە گشتی لەنیوان[٣٢-٢٨٠م٢] دایە. هەژارەکان لەیەک ژووری بە هەیواندا دەژین، کەچی جوتیارە دەوڵەمەندەکان خانوویان لە چەند ژوورێک پێک دێت ولەوولاش چەند ژووری تریان بۆ ماڵات وبەروبووم هەیە) (ژیگیل،١٩٩٩: ١٠٠) ئەگەرێ سەرەکیێ ڤێ جیاوزیێژی ڤەدگەڕیتەڤە بۆ ئەو بارودۆخی ئابوریێ جوتیار تێدا دژیا.

٢-٢-جهـ وشێوازێن ئاڤەدانکرنێ ل دەڤەرا ئەهواران ل باشورێ عیراقێ:

هەر ژقوناغێن دەسپێکێ یێن شارستانیەتێن کەڤندا (مرۆڤان ژبۆ ئاڤەدانکرنا خانی ونشینگەهێن خۆ مفا ژکەرستێن جوراوجۆرێن دەسپێکی ئەوێن دناڤ ژینگەها سروشتیدا بەردەست وەرگرتییە، مینا بەر وداران) (عبدالرزاق٢٠١٢: ٩٤) لێ ئەو کەرستە ژدەڤەرەکێ بۆ ئێکا دی جیاوازن. ژبەرهندێ(هەر مللەتەکی سیستەمەکێ تایبەت بۆ دروستکرن وئاڤەدانکرن خانی وجهێن ئاکنجیبوونێ هەیە ب تایبەتی ل گوندان.ب شێوەکی کو دگەل سروشتێ ژیان وبارودۆخێ ژینگەهـ وبیروباوەرێن وان بگونجیت) (حمدان،٢٠٠٧: ٥٧)بۆ نموونە ل دەڤەرەکا بیابان ڕەنگە کەرستێن دار وبەران بۆ ئاڤەدانکرنێ ب زەحمەت دەست بکەڤن، لەورا ل پشت بەستنا خەلکێ پتر ل سەر خانیێن ئاخ ولبنە ورەشماڵان بوویە، بەرۆڤاژی دەڤەرێن چیایی ژبەر هەبوونا کەرستێن دار وبەران ب زۆری، خانی

وجهێن ئاکنجیبوونێ ژڤان کەرستان پێک دهێن. ب گشتی(خانیێن گوندان وەکو چوارچوڤەکێ ژیانێ ورەگەزەکێ گرنگ دبنیاتنانا دیمەنێ گوندیدا دهێتە هژمارتن) (عرابي: ١٤) و (گرنگترین تشتێ کو خانی ونشینگەهێن گوندان پێ دهێنە جوداکرن سادەییا وانـە) (البوعربي٢٠٢٣ :٣٢٦) بەلێ ب تێپەربوونا سەردەمێن جیاواز دیزاینێ وانژی هاتییە گهورین.

ئەو کەرستێن دەسپێکێ ئەوێن ل دەڤەرا ئەهواران بۆ دروستکرنا خانی وجهێن ئاکنجیبوونێ دهاتینە بکارئینان کاریگەریا خۆ ل سەر شێوێ بیناسازیا جهێن ئاکنجیبوونێ هەبوو، سەرەرای بکارئینانا بەر وطابوک ولبنەیان ددروستکرنا هندەک ئاڤاهییاندا. ل باشورێ عیراقێ هەر ژسەردەمێ سومەرییان شێوازێ دروستکرنا خانیێن ژهەری ولەڤەنان دهێنە دروستکرن تانوکەژی بـەردەوامـە ودسـەردەمـێ نوکـەدا شـێوازێ هـەرە بەربەلاڤێ ئاڤەدانییە ل دەڤ خەلکێ ئەهوار ومێڤانگەهێن شێخێن عەرەبان. ئەوژی کومەکا لەڤەنان پێکڤەگرێددەن وسەرێن وان دگەهینە ئێک ب شێوێ کڤانان وب چینەکا ستیرا هەریێ داپوشن) (عبدالرزاق٢٠١٢: ٩٨) تایبەتمەندیا دیارا ڤان کوخ ومێڤانگەهان مەزنیاتیا وانبوو، کو (ب شێوێ تونێلێن مەزن ژحێسیلێن گرێدای ب ستوینێن کومێن لەڤەنان ب شێوێ کڤانان دهاتنە دروستکرن. وبەشێ خوارێ ژتورەکا ڤەکریا حێسیلان پێکدهات) (عبدالجليل واخرون،٢٠٢١: ٤٨)ب ئاوایەکێ گشتی مێڤانگەهێن مەزن وشێخێن عەشیرەتان جورەکێ هـەرە سـەرەکیێ جهێ ئاکنجیبوونییە ل دەڤـەرا ئەهواران، واتە(مێهڤانگەهـ [ألمضيف] جهەکێ گرنگێ شێخ ومەزنێن عەشیرەتێ بوون، جهێ کومبوون وخرڤەبوونا بوو، هەر رۆژ ل سپێدە وئێڤاران شێخ ل وێرێ ئامادە دبوو بۆ ب رێڤەبرنا کاروبارێن خەلکێ وچارەسەرکرنا ئاریشە وپرسگرێکێن وان) (فسيجر٢٠٠٦: ٣١)

زێدەباری مێڤانگەهێن شیخ ومەزنێن عەشیرەتێ، کوخێن ئاسایی یێن ئاکنجیبوونا خەلکی جۆرەکێ دی یێ جهێ ئاکنجیبوونێ یە، کوئەوژی(ژرووەکێن لەڤەن و[ألبردي]دهێنە دروستکرن و ب زۆری خەلکێ کێم درامـەت دناڤدا ئاکنجی دبن، چونکی ب سانەهی ل وان دەڤـەران ب دەست دکەڤیت) (المحاسب١٩٥٥: ٧٥).ل ڤێ دەڤەرێ (ژلایەکێ دیڤە هندەک گوند ل سەر عەردێ هشک ل دەردورێن ئـەهـوارا دهێنە دروستکرن،کو دبێژنێ:[ئیشان]) (فوزي والقرملي١٩٦٨: ١٥-١٦) ئانکو ل دەردورێن ئەهواران (هندەک ژخەلکی خانی ونشینگەهێن خۆ ب کەرستەیێن لبنە وطابوکان ئاڤەدان دکەن. لێ ب گشتی خانیێن زۆربەیا خەلکێ ڤێ دەڤەرێ بریتینە ژهندەک کوخێن کو هاتینە دروستکرن ژرووەکێن لـەڤـەن و[ألـبـردي]ول زۆربـەیـا ئاڤا ئـەهـوارانـدا دبەربەلاڤن) (السعدي،٢٠٢٣: ٢٣)

ئەم دشێین بێژین ژبەر کێماتیا عـەردێ هشک ل دەڤەرێن ئـەهـواران خەلک نەچاردبوون دناڤ ئاڤا ئەهواراندا گزیرتێن دەستکرد دروستدکرن وبرێکا دانانا کومێن گرێداییێن لەڤەنان ل سەر ئێک خانیێن[کوخ] خۆ ل سەر ئاڤەدان دکرن، وب ڤی شێوەی سەرجەم عەردێ گوندی ژچەند گزیرتەکێن دەستکرد پێک دهێت و(دناڤبەرا وان کوخ وگزیرتاندا هەمی ئاڤە، ژبەر هندێ هاتن وچوونا وان ب رێکا بەلەمێن بچویکە بوویە، وهەر خێزانەکێ بەلەمەک یان چەند بەلەمەک هەنە، وژسەرجەمێ وان کوما گزیرتان گوندەک پێکدهێت) (السعدي،٢٠٢٣: ٨١)ب گشتی ل ڤێ دەڤەرێ شێوێ گوندان یێ گرێدایە ب فاکتەرێن ژینگەهیڤە کو دوو جۆرێن بیناسازییان دیاردکەت. (ئێک ژوان دکەڤیتە ناڤەراستا ئەهواران کو رێژەیا شەهێ تێدا یازۆرە وتێدا پێدڤی ب هاتن

وچوونا شەپولێن هەوای هەیە،لەورا دڤێت خانی یێ سڤک بیت، وژرووەکێن لەڤەن و[ألبردي]بهێتە دروستکرن، وجۆرێ دووێ ژینگەهەکا گەرم وهشک بخۆڤە دگریت، ئەڤەژی پێدڤی ب ئاڤەهییەکێ گران هەیە کو ژهەری ولبنەیان هاتبیتە دروستکرن) (عبدالجلیل واخرون٢٠٢١: ٥٨) وئەڤ جۆرە گوندە ب زۆری دکەڤنە دەوروبەرێن ئەهواران.

ب شێوەکێ گشتی ئاکنجیێن دەڤەرا ئەهواران ب سەر چوار جۆرێن وارگەهاندا هاتینە دابەشکرن:

١-وارگەهێن دکەڤنە کەنارێن ئەهواران: ناڤێ[ألسلف]یان[گوند] بۆ دهێتە گوتن.

٢-وارگەهێن گزیرتێن سروشتی: دبێژنێ[ئیشان].

٣-وارگەهێن گزیرتێن دەستکردێن جهگیر: بتنێ دکەڤنە سەر ئێک گزیرتە بناڤێ[ئەلجبایش].

٤-وارگەهێن گزیرتێن دەستکردێن ڤەگوهێز: کو دبێژنێ[ألدبن].

٢-٣-رەنگڤەدانا شێوازێن ئاڤەدانکرنێ درۆمانێن(گوند)و(تحت ظلال النخيل)دا:

ژبەرکو توپوگرافیا باشورێ کوردستانێ وباشورێ عیراقێ وەکی ئێک نینە، ئەڤە دبیتە ئەگەر کو شێوازێن ئاڤاکرنێ ژێک جودابن. چونکی بەشێ هەرە زۆرێ باشورێ کوردستانێ ب تایبەتی دەڤەرا گوندێ سواری چیایە لەورا زۆربەیا کەرستێن ئاڤەدانکرنێ ئەو کەرستە بووینە ئەوێن دناڤ ژینگەها سروشتیا ڤێ دەڤەرێدا بەردەست مینا بەر ودار وئاخ و.. هتد. ژبەکو کەرستەیەکێ زۆرە وتێچوویا وی یاکێمە، درۆمانا گوندا چەندین جاران ئاماژە ب شێواز وپێکهاتەیا ئاڤەدانیا جهێن ئاکنجیبوونێ ل گوندێ سوارێ هاتییە کرن.

هەرچەندە ژلایێ قەبارەیڤە ل باشورێ کوردستانێ گوندێن جوراجۆر هەنە. بەلێ سوارێ ئێکە ژگوندێن مەزن هەروەکی درویدانێن رۆمانایێدا هاتی، دەما خەلکێ گوندی زانی رێبەر دێ هێتە گوندێ وان ودەما ل کوچکا مەزنێ گوندی شێرۆی کومبووین وگەنگەشە دەربارەی هاتنا رێبەری دکرین برەهیمێ ئوسمان دبێژیت:((رێبەر دزانێت کو سوارێ گوندەک مەزنە وجهێ ڤەحەواندنا هەمی زەلامێت وی هەیە)) (سواری٢٠٠٥: ٢٣٧)هەروەسا دەما رێبەر دبێژیتە شیرۆی:((بابۆ شێرۆ..گوندێ وە چەند مالن؟ ئەزبەنی نێزیکی دوو سەد مالانە)) (سواری٢٠٠٥: ٣٠٨)هەروەسا دبەردەواميا ئاخفتنا خۆدا شیرۆ دبێژتە رێبەری)((ئەزبەنی عەشیرەتا بەرواری ژێریا نێزیکی چل وسی گوندانە..بەلێ گوندێ سواری وپاشی سپینداری ژهەمی گوندێن عەشیرەتێ مەزنترن))(سواری٢٠٠٥: ٣٠٩)ئەڤە وێ چەندێ دگەهینیت کو ژمارەیەکا زۆرا گوندێن کوردی ژلایێ قەبارە وژمارا گوندنشینانڤە ژگوندێن مەزن دهێنە هژمارتن وسوارێ ئێک ژوان گوندانە.

دناڤا هندەک ژگوندێن کوردان کوچک ژوان جهێن ئاکنجیبوونێنە یێن بۆ کەسێن دەستهەلاتدار وخانەدان دهاتنە ئاڤاکرن ب تایبەتی دسەرەدمێن بەرێدا، کەرستێن دروستکرنا کوچکان نموونەیا کەرستێن زۆربەیا خانیێن خەلکێ گوندی بووینە،لێ ژلایێ قەبارەیڤە ژخانیێن ئاسایی یێن خەلکی جیاوزتربوویە. درۆمانا گونددا چەندین جاران بەحس ل کوچکا شێرۆی وەکو مەزنێ گوندێ سوارێ هاتییە کرن. دەما ئاغاییێت بەرواریا دگوتین:((کوچک ودیوانێت وی ژکوچک ودیوانێت مە ئاڤەدانترن وپتر خەلک قەست دکەتێ))(سواری،٢٠٠٥: ٩٣) وئەڤان کوچکان ژی پێکهاتەیا خۆ هەبوو ژچەندین ئودە وئەیوانک وحەوشێ پێکدهاتن بۆ نموونە دەما رێبەر ل گوندێ سوارێ بوویە مێڤان ول دەمێ خوارنێ:((زەلام ل حەوشا قەسرێ وبۆ سەر پەیسک وسەربانێ قەسرێ درێژبوون)) (سواری،٢٠٠٥:

٢٦٩)ئـەڤا سـەری شێوازەکی تایبەتی ئاڤەدانیێ یە گرێدای باشوری کوردستانێ وتایبەت گوندێ سوارێ لەورا ئەڤ شێوازێن ئاڤەدانیێ شوناسەکا تایبەت ددەنە ڤێ دەڤەرێ.

کەرستێن سەرکی یێن ددروستکرنا خانییێن گوندێ سوارێدا هاتینە ب کارئینان ل گوڕی بەلگەیێن دناڤ ڕویدانێن ڕومانێدا، زۆربەیا خانی وجهێن ئاکنجیبوونا مرۆڤ وگیانەوەران ژبەر ودار وهەری ولبنەیان هاتینە دروستکرن. چونکی سەرەکیترین کەرستێن سروشتینە دنـاڤ سروشتێ گوندێ سوارێدا وپشت بەستنا سەرەکیا خەلکێ ل سەر وان کەرستان بوویە.ئاماژەدان ب پەیڤا[گاریتە]دڕۆمانێدا بەلگەیێن ئاشکرانە کو بانێ خانییێن گوندێ سوارێ ب ئاخ وگاریتەیان هاتینە دروستکرن، هەروەکی هاتی((بەری حەجی حسێن بچیتە میسل وسوپەکێ بۆ مزگەفتێ بینیت، دمزگەفتێڤە بەرێ خۆ دا بلندییا گاریتا کا دێ سوپێ دانن کیرێ)) (سـواری٢٠٠٥: ٦٢)هەروەسا جارەکا دیتر بەحس ل گاریتان هاتییە کرن دەمێ ل دەواتا محەمەدی وغوربەتێ شیڤ دانایە سەر بانی ژبەر هاتنا ژمارەکا زۆرا میڤانان ((دەیکا شێرۆی ترسیا هەکە ژبەر مرۆڤا گاریتێ کوچکێ بقرێێن)) (سـواری٢٠٠٥: ١٢٠)ژبـەر هندێ ل سەر زۆربەیا بانێ خانێن گوندی باگوردانەک دهاتە دانان بۆ قوتان وشداندنا بانی. دڕۆمانێدا ب ڤێ شێوەی بەحس ل باگوردانی دهێتەکرن. دەمێ ((محەمەدێ برایێ شێرۆی هزرکری ئەگەر ئەو سمایلێ تێلی نەئێخیت خەلکێ گوندی دێ بێژن بتنێ بۆ بلندکرنا باگوردانی یێ زیرەکە)) (سواری٢٠٠٥: ١٠٨). پێکهاتا خانییێن گوندێ سوارێ ب شێوازەکێ سـادە هاتینە ئاڤاکرن وژکەرستێن سـادە ئەوێن ژسـروشـتـێ دەڤـەرێ دهـێـنـە وەرگـرتـن هاتینە دروستکرن. ژبەر هندێ ئەم دشێین بێژین خانییێن گوندێ سورایێ مینا زۆربەیا گوندێن کوردان شێواز وپێکهات وکەرستێن خۆ هەبووینە وئەڤ شێوازە شوناسەکا دیـارە بۆ ئاڤەدانیا گوندێن گـوردان وگوندێ سوارێ ب تایبەتی.

ژبـەرکو ژینگەها ئـەهـواران تایبەتمەندیا خۆ جیاوازتر ژهەر دەڤەرەکێ ل سەرانسەری عیراقێ هەیە،ئەڤە بوویە ئەگەر کو شێوازێ تایبەتی خۆ یێ ئاڤەدانیێ هەبیت. زۆربەیا جهێن ئاکنجیبوونا مرۆڤا وگیانەوەران ل ڤێ دەڤەرێ ژهندەک کوخێن سادە ئەوێن ژڕووەکێن لەڤەن و[ألبردي]وبەلگێن دارقەسپان هاتینە دروستکرن. ئەڤەژی ڤەدگەریتەڤە بۆ دوو فاکتەرێن سەرەکی. ژلایەکیڤە ژبەر هەبوونا ڤان ڕووەکان ب زۆری دناڤ ئاڤێن ئەهواراندا و ب ئاسانی دەست دکەڤیت. فاکتەرێ دووێ ژبەر ڕەوشـا نەجێگیرا سـەقای ب تایبەتی دوەرزێ زڤستانێدا وەکو جهێن ئاکنجیبوونا دەمکی دهێنە دیتن. هەروەکی دڕویدانێن ڕۆمانێدا دەما بەحس ل کەرستێن دروستکرنا میڤانگەهـ وجهێن ئاکنجیبوونێ هاتییە کرن. دەما ڤەگێر دبێژیت) (میڤانگەهـ ژلەڤەن وحیسیلان هاتینە دروستکرن و ب ڕێکا وەریسان ب توندی پێکڤە هاتینە گرێدان)) (حسـون،٢٠٢٤: ٩)هەرچەندە ژلایێ قەبارەیڤە دجیاوازن چونکە میڤانگەهێن شێخ ومەزنێن گوندی وکەسێن خودان زەڤیێن چاندنێ بەرفرەهترن ژکوخێن کەسانێن نورمال. ب وی ڕادەی کو ((درێژاهیا وان دگەهیتە نێزیکی٥٠٠م وفرەهی ٣٠م)) (حسـون٢٠٢٤: ٣١) جهێن ئاکنجیبوونێ نە بتنێ ب شێوەیێ کوخان هاتینە دروسـتکرن. بەلکو جوگرافیا ئـەهـواران ودەردورێ وێ دوو ژینگەهێن جودا ڤەدگریت. یان کوخێن ومیڤانگەهێن خەلکێ ل سەر هندەک گزیرتان دناڤ ئاڤا ئەهواراندا هاتینە ئاڤەدانکرن. یانژی ل دەردورێن ئەهواران ب شێواز وکەرستێن جیاوازتر

دهێنە ئاڤەدانکرن مینا لبنە وداران. دەمێ درۆیدانێن رۆمانێدا ڤەگێر دبێژیت: ((میڤانگەها شێخی دکەڤیتە سەرێ گرەکێ بلند وتەماميا کوچکا وی یە، ئەوا ژگێچ ولبنە وهـەری وهندەک طابوکان پێکهاتی)) (حسـون،٢٠٢٤: ٣١) بەلێ پشت بەستنا سـەرەکی یائاڤەدانیا کوخێن خەلکی ل سەر ڕووەکێن لەڤەن و[ألبردي]وبەلگێن دارقەسپان بوویە. نە بتنێ جهێ ئاکنجیبوونا مرۆڤان بەلکو ((گوڤێن گیانەوەرانژی ژهندەک کوخێن داری پێکدهاتن وب حێسیلێن لەڤەنان دهاتنە داپوشین، لێ جیاوازیا وان دگەل کوخێن ئاکنجیبوونا مرۆڤان، لایێن وان دڤەکریبوون)) (حسون ٢٠٢٤: ١٣) زێدەباری کوخێن ئاکنجیبوونێ زۆربەیا کەرستێن ناڤ مالییژی ژلەڤەن وحێسیلان دهاتنە دروستکرن،دەماکو مام عەباس یاسری دبەتە مالا[کوخ]ێ خۆ ((یاسر دبینیت کو نیڤا کوخی وی ب حێسیلێن ژبەلگێن دارقەسپان هاتییە دروستکرن، هاتییە ڕاخستن. ول لایێ کوخی تەختەکێ ژبەلگێن دارقەسپان هاتییە دروستکرن هەیە)) (حسون ٢٠٢٤: ١٣٦)ژبەرکو باشورێ عیراق وباشورێ کوردستانێ دوو ژینگەهـ وسروشتێن جیاوازن، لەورا ئەڤە دبیتە ئەگەرێ سەرەکی کو شێواز وکەرستێن ئاڤەدانیێ دژێک جودابن وهەر دەڤەرەک ژڤان لدویڤ پێدڤیا خۆ وهەبوونا کەرستێن ل بەردەست جهێن ئاکنجیبوونێ ئاڤەدان بکەن. ئەو شێواز وکەرستە دبنە شوناسەیەکا تایبەت بۆ وێ دەڤەرێ.

درۆمانا[گوند]دا ب شێوەکێ کورت بەحس ل شێواز وکەرستێن ئاڤەدانیێ هاتییەکرن بەرۆڤاژی رۆمانا[تحت ظلال النخيل]کو ب شێوەکێ بەرفرەهتر ئەڤ مژارە هاتییە ئازراندن. لگورێ بەلگەیێن درۆمانا[گوند]دا هاتین شێوەیێ گوندێن کوردان ب تایبەتی گوندێ سوارێ ژگوندێن مەزن هاتییە وەسفکرن، ژبەرکو ژمارەیەکا زۆرا خەلکی لێ ئاکنجینە، وزۆربەیا خانیێن گوندی نێزیکی ئێکن ول جهەکێ بلند دژینگەهەکا چیاییدا هاتینە ئاڤەدانکرن، کەرستێن دار وبەر ولبنە وەکو کەرستێن سەرەکی یێن ئاڤەدانکرنێ هاتینە بکارئینان، چونکی سروشتێ باشورێ کوردستانێ ورەوشا ئابوریا خەلکێ گوندان وێ چەندێ دخوازیت ب ڤی شێوەی بهێنە ئاڤەدانکرن. بەلێ ل دەڤەرا ئەهواران شێوازێ گوندی دوو سروشتێن جیاواز ڤەدگرن. گوندێن وان ل سەر هندەک گزیرتێن سروشتی یان دەستکرد دناڤا ئاڤا ئەهواراندا دویر ژئێک ب ڕووەکێن لەڤەن و[ألبردي]وبەلگێن دارقەسپان هاتینە ئاڤەدانکرن، یانژی ل دەردورێن ئەهواران ب کەرستێن ئاخ ودار ولبنەیان دهێنە دروستکرن.

کەواتە چەندین خالێن جیاواز هەنە دبنە شوناسە بۆ جهـ وشێوازێن ئاڤەدانیێ ل هەر دەڤەرک ژڤان، ئەوژی ژبەر کاریگەریا سروشتێ جوگرافیێ ڤان دەڤەران کاریگەریا خۆ ل سەر شێوازێ ئاڤەدانکرنا گوندی وکەرستێن دهێنە بکارئینان دکەت. شێوازێ گوندێن دەڤەرا ئەهواران ب شێوەیێ چەند گزیرتەکان دناڤ ئاڤا ئەهواراندا دهێنە ئاڤەدانکرن، واتە گوندێن وان ژکومەکا گزیرتان پێک دهێن. یانژی ل دەردورێن ئەهواران سروشتەکێ بیابانی ڤەدگریت، کو زۆربەیا جهێن ئاکنجیبوونا وان ژکوخێن سادە پێک دهێن، ئەڤە دبیتە شوناسەیەکا دیار وتایبەت، بەلێ ل باشورێ کوردستانێ شێوازێ گوندان پەیوەندی ب ژینگەها چیایی ل دەڤەرێن بلند هەیە. خانیێن گوندی ب شێوێ لێک کومبووی هاتینە ئاڤەدانکرن. ئەو کەرستێن دئاڤەدانکرنێدا بکاردئینن ژبەرێن نەرێک وپێک ودار ولبنەیان پێک دهێن. واتە ژلایێ بەرگرییڤە جهێن ئاکنجیبوونێ ب شێوەکێ باشتر دهێنە ئاڤەدانکرن ب بەراورد دگەل دەڤەرا ئەهواران، ژبەر ڕەوشا سەخت ل وەرزێ زڤستانێ.

ژجهێن گرنگێن ئاکنجیبوونێ ل دەڤەرا ئەهواران مێڤانگەهێن شێخ ومەزنێن عەشیرەتێ بوون. کو شوناسەکا تایبەتا ئاڤەدانیێ ددەنە دەڤەرێ ب ئەندازەیەکا سادە ب شێوێ تونێلان ب قەبارەیەکێ مەزن وجیاوازتر ژکوخێن نورمالێن خەلکێ هاتینە ئاڤەدانکرن. وەکی مێڤانگەهێن شیخێن مەزنێن عەشیرەتێ یان کەسانێن خودان ملک، مینا بابێ یاسری. لێ ل باشورێ کوردستانێ ب گشتی وگوندێ سوارێ ب تایبەتی کوچک هەبووینە، کو دتایبەت بوون ب کەسایەتیێن مەزنڤە مینا ئاغایان. هەروەکی چەندین جاران درۆمانا گونددا بەحس ل کوچکا شیرۆی مەزن ورێبەرێ گوندێ سوارێ هاتییە کرن. ژلایێ قەبارەیڤە تارادەکی دمەزن وبەرفرەهـ بوون. کەرستەیێن ئاڤەدانکرنا کوچکان نموونەیا کەرستێن ئاڤەدانکرنا جهێن ئاکنجیبوونێ بوون ل دەڤ کەسانێن ئاسایی. لڤێرێ ئەم دشێین بێژین شێواز وکەرستێن ئاڤەدانیێ ژێک جیاوازبوویە لەورا شوناسەکا تایبەت ددەنە هەر دەڤەرەک ژڤان.

ئەنجام

شوناش وکو بابەتەکێ گرنگ ژکومەکا سالوخەت وتایبەتمەندییان پێک دهێت کو تاکەکێ یان گرۆپەکێ ژکەسانێن دیتر جودادکەت. ژبەر جیاوازیا د توپوگرافیا هەردوو دەڤەراندا سەقا وجهـ وشێوازێن ئاڤەدانیێ وەکو شوناسەیەکا ژێک جودا بۆ هەردوو نەتەوەیێن کورد وعەرەب دهێتە دیتن. سەقایێ هەر دەڤەرەکێ ل گورێ هندەک فاکتەرێن جوگرافی دهێنە دەستنیشانکرن، لەورا شوناسەکێ ددەنە وێ دەڤەرێ. ژبەرهندێ درۆمانا گونددا گرنگترین رویدانا سەقا بارینا بەفرێ یە. کو دبیتە شوناسەکا تایبەت بۆ باشورێ کوردستانێ. لێ ل باشورێ عیراقێ بەرزیا پلەیێن وهەڵمبوون وباهوزێن توزێ بووینە شوناسەیا سەقایێ وێ دەڤەرێ.

شێواز و کەرستێن ئاڤەدانیێ رەنگڤەدانا وێ ژینگەهێ دکەن یا لێ دهێنە ئاڤەدانکرن. ژبەر ڤێ چەندێ ل دەڤەرا ئەهواران وباشورێ کوردستانێ، شێوازێن ئاڤەدانیێ وئەو کەرستێن دجهێن ئاکنجیبوونا خۆدا بکاردئینن جیاوازبووینە. پشت بەستنا خەلکێ ل ئەهواران پتر ل سەر رووەکێن لەڤەن و[البردي] وبەلگێن دار قەسپان بوویە.لێ ل باشورێ کوردستانێ پتر ل سەر لبنە ودار وبەران بوویە.

شێوازێ ئاڤەدانکرنا گوندان ب شێوەیێن ژێک جیاواز ل هەردوو دەڤەران هاتینە ئاڤەدانکرن.ل دەڤەرا ئەهواران شێوازێ گوندێن وان ژکومەکا کوخان ل سەر هندەک گزیرتان هاتینە دروستکرن. واتە شێوازێ پەرشوبڵاو ڤەدگریت. لێ ل گوندێ سوارێ ب شێوازێ گوندێ لێک کومبووی هاتینە ئاڤەدانکرن. پشت بەستنا سەرەکییا خەلکێ گوندان ل زۆربەیا دەڤەرێن عیراق وکوردستانێ بۆ جهێن ئاکنجیبوونێ ل سەر کەرەستێن دەسپێکی بوویە، ئەوێن ژسروشتی دهێنە وەرگرتن. هەرچەندە ل ڤان

ساڵێن دووماهیێ شێوازێن ئاڤەدانکرنێ یێن مودرێن گرنگی پێ دهێتەدان. هەرچەندە ئاماژەدان ب سەقا وشێواز وکەرستێن ئاڤەدانیێ دهەردوو ڕۆماناندا هاتینە بەحسکرن. لێ ب شێوەیەکێ بەرفرەهتر دڕۆمانا[تحت ظلال النخيل]دا ئاماژە پێ هاتییەکرن، پتر ژ٣٠جاران ڕەوشا سەقای هاتییە بەحسکرن، لێ دڕۆمانا[گوند]دا کێمتر ژ١٠جاران ئاماژە پێ هاتییەدان. لێ پتر پێداگری ل سەر بارینا بەفرێ وەکو ڕەگەزەکێ گرنگێ سەقای هاتییە بەحسکرن. هەروەسا شێوازێن گوندی وکوخێن ئاکنجیبوونێ پتر ژشێواز وپێکهات وکەرستێن خانیێن کوردی هاتینە نیشاندان.

ژێدەر:

ب زمانێ کوردی:

-امين، هاوڕێ ياسين محمد(٢٠١٤)، لێکولینەوەیەک لەجوگرافیای هەرێمی کوردستانی عێراق، سلێمانی، ناوەندی غەزەلنووس بۆ چاپ وبلاوکردنەوە،چاپی سێیەم.

-بایەزیدی، مەلا مەحمودی(١٩٨٢)، داب ونەریتی کوردەکان، و:شکریە ڕسول، کۆماری عیراق، بەغدا. وەزارەتی ڕۆشنبیری وراگەیاندن.

-تۆمابوا(١٩٨٠)، ژیانی کوردەواری، و:حمە سعید حمە کریم، کۆماری عیراق، بەغدا. وەزارەتی ڕۆشنبیری وراگەیاندن.

-ژیگیل، لیژەک(١٩٩٩)، کۆمەڵی لادێی کوردستانی هاوچەرخی عیراق بەرامبەر بە نوێ بوونەوە، و:عەزیز گەردی، هەولێر، سەنتەری برایەتی، چاپی یەکەم.

-سواری، محمدسليم(٢٠٠٥)، گوند، دهۆک، چاپخانا هاوار.

-سندی، بەدرخان(٢٠٢٤)، جڤاکێ کوردی ددیتنا ڕۆژهەلاتناسیێ دا، و:صلاح عبدالعزيز، دهۆک، چاپا ئێکێ.

-عەبدالواحد، شێخ(٢٠٢٣)، کورد و وارگەهێ وان، و:سەلمان نهێلی، دهوک، چاپخانەیا پارێزگەها دهوکێ، چاپا ئێکێ.

-غەفور، عەبدوڵلا(٢٠٠٥)، جوگرافیای کوردستان، هەولێر، دەزگای چاپ وبلاوکردنەوەی موکریانی، چاپی چوارەم.

-غەفور، عەبدوڵلا(٢٠٠٦)، ئەتنۆ- دیمۆگرافیای باشووری کوردستان، هەولێر، دەزگای توێژینەوە وبلاوکردنەوەی موکریانی، چاپی یەکەم.

-کینبروک، فلیب وئاڵیسۆن، کریستییەن(٢٠٠٨). کولتوور وناسنامەی کورد، و:وریا ڕەحمانی، دهۆک، چاپخانەیا خانی، چاپی یەکەم.

-محمد،خەلیل ئیسماعیل وئیسماعیل، ئەیوب خەلیل (٢٠١٥)، گوندنشینی لەهەرێمی چیایی(پارێزگای هەولێر وەکو نموونە)، هەولێر، ناوەندی مێژوویی جەمیل ڕۆژبەیانی، چاپی یەکەم.

ب زمانێ عەرەبی:

-الخفاف، عبد علي واخرون(٢٠١٩)، أهوار العراق، بيروت، لبنان، مركز الرافيدين للحوار، الطبعة الاولى.

-الدزيي، سالار علي خضر(٢٠١٠)، التحليل العلمي لمناخ العراق، بغداد، دار الفراهيدي للنشر والتوزيع، الطبعة الاولى.

-السعدي، عباس فاضل(٢٠٢٣)، سكان منطقة الاهوار في جنوب العراق، بغداد، دار الصادق الثقافية، الطبعة الاولى.

-ألمحاسب، جمال(١٩٥٥)، علم ألاجتماع ألريفي، دمشق، دار أليقظة ألعربية.

-أللهوني، محمد عبدالله عمر(٢٠٠٥)، التحليل الجغرافي للاستيطان الريفي في اقليم كردستان، السليمانية، مركز كردستان للدراسات الاستراتيجية.

-حسون، نجاح عبيد(٢٠٢٤)، تحت ظلال النخيل،

كركوك، دار روئ للطباعة والنشر. الطبعة الاولى.
–خياط، جعفر(١٩٥٠)، القرية العراقية دراسة قي احوالها واصلاحها، بيروت، لبنان، دار الكشاف.
–سليم، شاكر مصطفى(١٩٧٠)، الجبايش، بغداد، مطبعة العاني، الطبعة الثانية.
–عرابي، مراد(؟)، أوليات في جغرافية الارياف، الدار البيضاء، المركز الجهوي لمهن التربية والتكوين.
–علي، هادي(٢٠٠٨)، الشعب الكوردي والسياسات الدولية في القرن العشرين، سليمانيه، دار روشنبير لنشر والتوزيع.
–غارستكيي، توبياس وعمرو،زهير(٢٠١٣)، إدارة التنوع الاحيائي والنظم البيئية في الاهوار العراقية، عمان، الاتحاد الدولي لحماية الطبيعة، المكتب الاقليمي لغرب أسيا.
–فسيجر، ميلغرد(٢٠٠٦)، رحلة الى غرب أهوار العراق(١٩٥١–١٩٥٨م)، تر:خالد حسن الياس، بيروت، الدار العربية للموسوعات، الطبعة الاولى.
–فوزي، محمد حسين والقرملي، ابراهيم جاسم(١٩٦٨)، جولة في الاهوار، بغداد، مطبعة أسد.
–مجموعة من الباحثين(٢٠٢٠)، دراسات في مناخ العراق، تر:سالار علي خضر الدزيي، بغداد، دار الكتب والوثائق.
–نيكيتين، باسيلي(٢٠٠٨)، الكرد، تر:نوري طالباني، دهوك، دار سبيريز للطباعة والنشر، الطبعة الاولى.
–البوعربي، نهى نعمة محمد(٢٠٢٣)، ملامح التحضر في الريف العراقي، مجلة ابن خلدون للدراسات والابحاث، العدد(١٠)، المجلد(٣)، كلية التربية للعلوم الانسانية، جامعة كربلاء.
–الحسان احمد جاسم محمد(٢٠١٧)، تغير تكرار المركز الثانوي لمنخفض الهند الموسمي على العراق واثره في تغير بعض خصائص الفترة الرطبة في صيف محافظة البصرة، مجلة الخليج العربي العدد(٣–٤)، المجلد(٤٥)، كلية التربية للبنات، جامعة البصرة.
–ألدزيي، سالار علي وجواد بشرى احمد(٢٠٠٨)، موجات ألرطوبة ألصيفية في ألعراق، مجلة كلية الاداب، العدد(٨٣)، جامعة بغداد.
–صالح، مؤيد جبار حسن(٢٠٢٣)، انعكاسات تطرف المناخ على العراق واهله، مجلة ابن خلدون للدراسات والابحاث، العدد(١٢)، المجلد(٣)، جامعة كربلاء.
–عبدالجليل، مصطفى واخرون(٢٠٢١)، الاسكان الريفي في العراق والعمارة المستدامة، مجلة المخطط والتنمية، العدد(٢)، المجلد(٢٥)، مركز التخطيط الحصري والاقليمي للدراسات العليا، جامعة بغداد.
–عبدالرضا، حيدر فاضل(٢٠٢٢)، العامل الجغرافي ودوره في بيئة الاهوار(اهوار الجبايش إنموذجأ)، مجلة الباحث، عدد خاص بالمؤتمر العلمي الدولي الثاني، وزارة التربية، مديرية تربية كربلاء.
–عبدالرزاق، نجيل كمال(٢٠١٢)، الخصائص التخطيطية والتصميمية للمباني والمستوطنات الطينية في العراق، مجلة المخطط والتنمية، العدد(٢١)، مركز التخطيط الحصري والاقليمي للدراسات العليا، جامعة بغداد.
–حمدان، يوسف حسين محمود(٢٠٠٧)، ألهوية وتجلاتها ألسردية في اعمال اميل حبيبي، رسالة ماجستير، كلية ألدراسات ألعليا، ألجامعة ألاردنية، عمان، الاردن.

الملخص

ألهوية كموضوع مهم تتكون من عدد خصائص التي تسبب تمايز الشخصيات والأمم المختلفة، ومن الواضح أن لكل امة خصائص معينة تجعلها هوية مختلفة عن الأمم الاخرى. وقارنت الدراسة المناخ ومكان الاقامة كسمة وهوية ومحددة لأمتين مختلفتين. لذلک تحاول هذه الدراسة الاجابة على هذه التساولات: كيف يصبح المناخ وأساليب الاعمار تنمية هوية خاصة لأمتين؟ ماهي العوامل الرئيسية التى اعطت هذة المناطق هوية خاصة؟ تتكون هذة الدراسة من مقدمة وفصلان. يسلط الفصل الاول من الرواية الضوء على مناخ اقليم كوردستان ومنطقة اهـوار في جنوب الـعراق وانعكاسه في كلتا الروايتين. وفي الفصل الثاني تمت مناقشة أماكن الاقامة وطرق الاستيطان في كلتا المنطقتين وانعكاسها في كلتا الروايتين. وأخيرأ ينتهي البحث بمجموعة النتائج وقائمة المصادر وملخص البحث بعدة لغات مختلفة.

الكلمات الرئيسية: هوية، القرية، الطقس، أماكن الاقامة، مواد البناء.

ABSTRACT

It explores the concept of identity as shaped by various cultural and environmental characteristics that distinguish different Each nation possesses .characters and nations unique features that contribute to the formation of its identity.

The study examines climate and place of residence as defining elements of rural identity, focusing on their role in shaping the distinct cultural identities of two regions. The research emphasizes how environmental and lifestyle factors contribute to a sense of belonging and .cultural differentiation

The study is structured into an introduction The first section ana- .and two main sections lyzes the climate of the Kurdistan Region and the Marshlands in southern Iraq, along with their representations in the two novels. The second section focuses on settlement and development patterns in both regions and how these are reflected in the literary texts. The research concludes by presenting the key findings and interpretations.

,Weather ,the Village ,Identity :Keywords .Building materials ,Place of resid